प्रवेश सं० २११८१ विषयः पुराणेतिहासम् क्रम सं०

नाम कार्तिकमाहात्म्यम् (कार्तिकव्रतोद्यापनविधिः) (सनत्कुमारसंहितास्थम्) ग्रन्थकार

पत्र सं० १-४६

श्लोक सं० ९.९४४.५ अक्षर सं० (पंक्तौ) २७ पंक्ति सं० (पृष्ठे) ८

आकार: लिपि: दे०ना० आधार: काग०

वि० विवरणम् पू०

न० ६७८३

14483

पी० एस० यू० पी०—५७ एस० सी० ई०—१९५१—५०,०००

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰र्ति॰ १

श्रीगणेशायनमः॥ऋषयऊचुः॥मुनिश्रेष्ठावालखिल्याःसर्वेलोकहिते
प्सया॥कलौकलुषचित्तानांलोकानांदीनभाषिणां॥१॥ज्ञानविज्ञानहीना
नांशिश्नोदरसुखैषिणां॥क्षणभंगुरबुद्धीनांस्वार्थतत्परमानसां॥२॥क
थंप्रसन्नोभगवान्भविष्यतिजनार्दनः॥श्रुतंचेद्भास्करमुखाद्भूतव्रतमनु
त्तमं॥३॥नस्थिरंजायतेचित्तंक्षणमात्रंजपादिषु॥बाह्यपूजासमर्थानांउ
पायःसुखायच॥४॥इहलोकेपरत्रापियेनपुण्यमवाप्यते॥वालखिल्या
ऊचुः॥सम्यक्पृष्टंमुनिवरैःकलिबुद्धिप्रजंजिताः॥दिचरंतिनरामूढाना
नामार्गनिषेवकाः॥५॥तेषामर्थेभास्करेणप्रोक्तंव्रतमनुत्तमं॥भास्करउवा १

च॥श्रृणवन्तुराभवंतोपिवालखिल्याश्चनारदः॥सनकाद्याभवंतोपिश्रृणवं
तुव्रतमुत्तमं॥६॥मत्स्मरिभ्रमणेनैवजायतेसचराचरं॥तेनैववृद्धिमायाति
जायतेतर्हितंततः॥७॥ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यैरेकदाप्रार्थितस्त्वहं॥कथंतेव
गतिज्ञानंजायतेतद्वदस्वनो॥८॥एवंतैःप्रार्थ्यमानोहंकृताःस्वांगांशसंभ
वाः॥चत्वारएवपुरुषाःयुगरूपामहा[illegible]काः॥९॥तत्राद्यःसात्विकःश्वेतव
स्त्रमाल्यविभूषणः॥ज्ञानमुद्राकरविभ्रतध्यानस्तिमितलोचनः॥१०॥
द्वितीयोराजसोजातोदंडपुस्तकधारकः॥दातावदान्यःश्रूरश्चकुलजाति
विभागवित्॥११॥तृतीयस्तामसोहोताप्रणीतापशुधारकः॥दातावदान्यः
श्रूरश्चकुलजातिविभागवित्॥१२॥पठन्वेदंगीतनृत्यकरनादैःसमावृतः॥१३॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति॰ २

चतुर्थीमदिरामत्तः कराभ्यां लिंगपीडकः ॥ स्कंधयोर्दत्तयुवतिर्हास्यघूर्णितलोचनः ॥१३॥
सूर्य उवाच ॥ एतान्पृच्छंति नो देवाः कारणं मम तेऽखिलं ॥ उत्पत्तिस्थितिनाशार्थं सर्वेषां प
र्यटाम्यहं ॥१४॥ इत्युक्त्वा भास्करस्तूर्णं मेदिनीं तां व्यगाहत ॥ ब्रह्माद्याः पारषप्रमुःकृतेज्य
ष्टं शनैः शनैः ॥१५॥ देवा ऊचुः ॥ कस्त्वं भास्करगतिः कथं कालांशको भवान् ॥ क एष वेषः किं
कार्यं त्वया तत्तूर्णं मुच्यतां ॥१६॥ सूत उवाच ॥ त्वं सृष्टासि यदारम्य ब्रह्मणस्तद्दिवसादितः ॥
प्रयुते कं सप्तलक्षं द्वायुतं चाष्टसंख्यकं ॥१७॥ सहस्रं सौरवर्षाणां प्रयातं तु मया जनाः ॥ ध्या
नायतपसज्ज्ञानं मोक्षसाधनकर्मणि ॥१८॥ मयि नास्ति नरः कोपि स्वल्पायुश्चिंतयान्वि
तः ॥ ब्रह्मनिष्ठा नराः सर्वे रविमंडलभेदिनः ॥१९॥ त्रेतोवाच ॥ एतस्मादुत्तरश्चाहं त्रेतानाम
म महाबलः ॥ नृणां सुखकरास्त्यंते भ्रातधर्मविनाशकः ॥२०॥ मयावर्णव्यवस्था च जा
तिभेदः पृथक्पृथक् ॥ उत्पादिता राजनीतिः सौख्यानि विविधानि च ॥२१॥ उच्चावचास्त २

श्चाधर्मो भ्रातधर्मविनाशकाः ॥ प्रयुते कं द्विलक्षं च नवसंख्यायुतानि च ॥२२॥ षट्सह
स्राणि ममाने बुद्धिं संप्रीणयाम्यहं ॥ द्वापर उवाच ॥ शृण्वंतु देवा मनवा युगानामुत्तमं युगं ॥
द्वापरं नाम विख्यातं नानासौख्यप्रदायकं ॥२३॥ अहं बुद्धिं प्रयामि सर्वेषां सुखहेतवे ॥ जै
मिने स्वस्वरूपेण कर्ममार्गः प्रदर्शितः ॥२४॥ वर्णभेदः कृतो भ्रात्रा नेतया जीवनविधिः ॥ वि
चारितस्ततो नाता मयाधर्मः प्रकाशितः ॥२५॥ नाम साम्प्रतं विष्यंति मयि भूपाः सहस्रशः ॥
अन्यान्यं ते शिरश्छेदाद्यास्यंति विलयं ध्रुवं ॥२६॥ भ्रातॄणां चैव सर्वेषामहं श्रेष्ठोस्मि देवताः ॥
कलिरुवाच ॥ हा धिक्कष्टं करोषि त्वं भ्रातृभिः प्रोच्यते कथं ॥ मन्माहात्म्यमज्ञानाद्दूरं ज्ञाने
बुद्धिवर्जितैः ॥२७॥ एतद्धर्मे विहीनोहं कलिः सत्यविवर्जितः ॥ अयुतं च चतुर्लक्षं सहस्रं
द्वितयं तथा ॥२८॥ मत्कालपरिमाणं तु प्रयामी दृशी धियं ॥ परस्त्रीगमनद्यूतचौर्यद्वय
निकूटकं ॥२९॥ पैशून्यहृत्तिलापचमद्यमांसादिभक्षणं ॥ मयि स्वल्पायुषो लोका बहुधा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

विधवांगनाः॥३०॥ सर्वे लोका जारजाताः शिश्नोदरपरायणाः॥ वाममार्गरता मात्तं नशि
नीजोगकारकाः॥३१॥ बाधकेवकुधा सर्वे निर्धना रोगसंयुताः॥ ब्राह्मणाः शूद्रकर्माणः
शूद्रा ब्राह्मणवृत्तयः॥३२॥ युद्धकूटाः सर्वेजनाः पतिष्यंत्यपि संगरे॥ स्वल्पेन हेतुनाना
यो निर्गृह्य त्यागविधायिकाः॥३३॥ जातिवंध्याः काकवंध्या मृतवंध्या भवंत्यपि॥ विद्याल
क्ष्मीकलाद्यास्त्रनीचेषु वरमंति च॥३४॥ दासीनागरतामूढाः परित्यज्य कुलस्त्रियं॥ एवं
धर्मं करिष्याभिन्नात्धर्मविनाशकं॥३५॥ एतन्ममस्वरूपं तु यो जानाति स पंडितः॥ सर्वध
र्मपरित्यक्तेमां जानाति युगात्तमं॥३६॥ देवा ऊचुः॥ कलितव समानास्ति कश्चिच्चित्तविमोह
कः॥ किंचिद्व्रतं वा दानं वा येन मुक्तो भवेज्जनः॥३७॥ रूपां कृत्वा वद क्षिप्रं विष्णुलोकं व्र
जेद्यथा॥ कलिरुवाच॥ अनृतं वदते प्रोक्तं भास्करेण श्रुतं मया॥ मर्त्त्येऽपि स्वर्गगमनकार
णं श्रूयतां तु तत्॥३८॥ श्रीसूर्य उवाच॥ द्वादशानां तु मासानां मार्गशीर्षोतिपुण्यदः॥ त ३

स्मात्पुण्यफलो ज्ञेयो वैशाखो नर्मदातटे॥३९॥ ततो लक्षगुणः प्रोक्तः प्रयागे माघमासकः॥
तस्माद्दशगुणो मासः कार्तिको जन्ममात्रके॥४०॥ एकतः सर्ववेदानि व्रतानि नियमास्तथा॥
एकतः कार्तिकः स्नानं ब्रह्मणा तुलया धृतं॥४१॥ संततिश्चैव संपत्तिः कलौ येषां प्रदृश्यते॥
अवश्यं तैः कृतं विद्धि कार्त्तिकस्नानमादरात्॥४२॥ स्नानं च दीपदानं च तुलसीवनपालनं॥
भूमिशय्या ब्रह्मचर्यं तथा द्विदलवर्जनं॥४३॥ विष्णुसंकीर्त्तनं सत्यं पुराणश्रवणं तथा॥ का
र्त्तिके मासि कुर्वंति जीवन्मुक्तास्त एव हि॥४४॥ न कार्त्तिकसमं धर्म्यं अर्थ्यं नो कार्त्तिकात्परं॥
न कार्त्तिकसमं काम्यं मोक्षदं न च कार्त्तिकात्॥४५॥ युधिष्ठिरेण धर्मार्थमर्थार्थं तु ध्रुवेण च॥
श्रीरुक्मिणा तु कामार्थं मोक्षार्थं नारदेन च॥ एतद्व्रतं कृतं तस्मात्कुरु हृष्टः प्रियं च हि॥४६॥ इ
ति श्रीसनत्कुमारसंहितायां कार्त्तिकमाहात्म्ये प्रथमोध्यायः॥१॥ अरुण उवाच॥ ब्रूहि भास्क
र सर्वात्मन् केदारः स्यकृते श्रुतं॥ सफलं जायते सम्यक्का च पूज्यात्र देवता॥२॥ सूर्य उवाच॥
अहं विष्णुः शिवश्चैव देवी विघ्नेश्वरस्तथा॥ एकोहं पंचधा जातो नाट्ये सूत्रधरो यथा॥३॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति० अस्माकं सर्व एवैते नदाचिद्धि खगेश्वर ॥ तस्मात्तौ रेश्वगौरीशौ तौ शौवे श्वदैस्मवैः ॥ ३ ॥ कर्त्तव्यं
कार्त्तिकस्नानं सर्वपापापनुत्तये ॥ सूर्यस्य प्रीतये कार्यं तुलासंस्थे दिवाकरे ॥ ४ ॥ इषपूर्णिमां स
५ मारभ्य यावत्कार्त्तिकपूर्णिमा ॥ तावत्स्नानं विधातव्यं शिवसंतुष्टये नरैः ॥ ५ ॥ देवीपक्षं समा
रभ्य महारात्रिचतुर्दशी ॥ तावत्स्नानं विधातव्यं देवीसंप्रीयतामिति ॥ ६ ॥ देवीपक्षं समारभ्य
कृष्णायां कार्त्तिके नवत् ॥ चतुर्थीं तावदेवस्यात्स्नानं गणपतुष्टये ॥ ७ ॥ एकादशीं समारभ्य आ
श्विनस्य सितेतरां ॥ एकादश्यां कार्त्तिकस्य शुक्लायां परिपूर्यते ॥ ८ ॥ येन व्रतं तु तस्यस्यात्स
रितुष्टो जनार्दनः ॥ न कार्त्तिकसमो मासो न काशीसदृशी पुरी ॥ ९ ॥ न प्रयागसमं तीर्थं न देवः
केशवात्परः ॥ प्रसंगाद्वा बलात्कारैः ज्ञात्वाज्ञात्वा कृतेन वै त ॥ १० ॥ स्नानं कार्त्तिकमासस्य
न पश्येद्यमसादनं ॥ स्नानार्थं चेन सामर्थ्यं दत्वान्यस्मै धनादिकं ॥ ११ ॥ स्नातस्य तस्य हस्तस्य ५
ग्रहणात्स्नानपुण्यभाक् ॥ अथवा कार्त्तिकस्नानं ये कुर्वंति द्विजातयः ॥ १२ ॥ तेषां प्रावरणं

दत्वा स्नानजं फलमाप्नुयात् ॥ राधादामोदरः पूज्यः कार्त्तिके तु विशेषतः ॥ १३ ॥ स्वर्णस्य वा
पि रूप्यस्याप्यनावशुल्वजामपि ॥ मृज्जां वा चित्रजातां वाथ वापि पृष्टिविचित्रितां ॥ १४ ॥ दामो
दरस्य राधाया स्तुल्वस्याधोर्चयेत्प्रि ॥ मूर्त्तिं तु नरा इज्याजीवन्मुक्तो न संशयः ॥ १५ ॥
अपि पापसहस्राढ्याः कार्त्तिकस्नानतो नरः ॥ अवश्यमुक्तो भवति नात्र कार्या विचारणा ॥
॥ १६ ॥ कृतं यैः कार्त्तिके मासि दीपदानं विधानतः ॥ दृश्यंते यरलनाजस्तत एव प्रकीर्त्तिताः ॥
॥ १७ ॥ यो वदाभ्यासिने दद्यादीपार्थे तैलमादरात् ॥ को वा तस्य फलं वक्तुं नु विविदिष्टं तिमा
नवाः ॥ १८ ॥ दीपदानासमर्थश्च स्वपरदीपं प्रबोधयेत् ॥ तुलस्यां चैव कर्त्तव्या पूजा धात्री
तले खग ॥ १९ ॥ मुख्या पूजाविधाने तु कर्त्तव्यं सूर्यमंडले ॥ अप्रत्यक्षाः सर्वदेवाः प्रत्यक्षो
भगवान्स्वयं ॥ २० ॥ सर्वेषां नेत्रभूतो यं जगज्जीवयतेमृतं ॥ एतद्देहसमुद्भूताः रुद्राद्याः स
र्वदेवताः ॥ २१ ॥ प्रसाक्षा भगवानेष चतुर्वेदेषु गीयते ॥ सर्वदेवाः कालवशाः कालकालो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्ति० दिवाकरः ॥२२॥ एतस्य मंडले पूज्याः सर्वे देवाः प्रयत्नतः ॥ एतदाराधनेशक्तः प्रतिमां पूज
५ येन्नरः ॥२३॥ प्रतिमातोधिकं पुण्यं ब्राह्मणस्य तु पूजने ॥ अविद्यो वा सविद्यो वा ब्राह्मणो
मामकी तनूः ॥२४॥ प्रायः कलियुगे विप्राः श्रद्धाचारपरायणाः ॥ वाममार्गरताः प्रायः सं
ध्यास्नानविवर्जिताः ॥२५॥ ईदृशा अपि ते पूज्या ब्रह्मबीजसमुद्भवाः ॥ महादुर्गंधयुक्तोपि
गुणवत्वात्सुसेव्यते ॥२६॥ यथा रसोनस्य तथा द्विजाः पूज्याः प्रयत्नतः ॥ रुद्रशापवशाद्दावि
द्यानक्षणतत्पराः ॥२७॥ तथापि ते पूजनीया लोके हृद्यफलप्रदाः ॥ ब्राह्मबीजेष्वपि श्रेष्ठ
कृतापनयनक्रियः ॥२८॥ तस्मादपि श्रेष्ठतरो यः सावित्रीं जपेदसौ ॥ तस्मात्श्रेष्ठतरः सं
ध्यां यः करोति द्विजोत्तमः ॥२९॥ ततोप्यधिगुणो ज्ञेयो यः स्नानं कुरुते द्विजः ॥ उत्कृष्टस्तु ते ५
तोयः स्यात्स्वाचारेण समन्वितः ॥३०॥ ततोप्यधीतशास्त्रस्तु वेदवक्ता ततोपि च ॥ वेदार्थवे
त्ता च ततः सदाचारपरायणः ॥३१॥ अपरान्नरुचिः स्वस्त्रीनिरतस्तादृशस्तथा ॥ मध्यान्ह

प्रयतः संध्यां यः करोति द्विजोत्तमः ॥३२॥ अयाचितव्रतो होमी देवब्राह्मणपूजकः ॥ वि
नज्याशी सत्यवादी द्विजः पात्रं तु दिश्यति ॥३३॥ कलिः कालोपसर्गो यास्तत्स्थत्वेन विशंति
च ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कार्तिके द्विजमर्चयेत् ॥३४॥ दरिद्रो दानपात्रं स्याद्विद्यावांस्तु विशे
षतः ॥ माहात्म्ये कार्तिके न दद्याद्दानं द्रव्यच्युताय च ॥३५॥ सपत्निकाय धर्माय विशेषेण कुटुंबि
ने ॥ यत्सेवाकारिणे दत्तं यद्धुकाय च ॥३६॥ दासीशाय्ये च यद्दत्तं यद्दत्तं मांसभक्षिणे ॥ तीर्थ
प्रतिग्राहिणे च यद्दत्तं तीर्थजीविने ॥३७॥ धनुर्धराय यद्दत्तं दत्तं यच्छ्रेतजीविने ॥ वैद्य
विद्याजीविने च तथा नक्षत्रसूचिने ॥३८॥ ईदृशे दीयते दानं येनासौ नरकं व्रजेत् ॥
सर्वत्र पूजयेद्विप्रं सपत्नीकं द्विजोत्तम ॥३९॥ विप्रा नाव पूजनीया गावः कृष्णामे
नोहराः ॥ कपिला गोषु च श्रेष्ठा तदभावे तु पिंगला ॥४०॥ तदभावे सिता तस्या अभा
वे च सितेतराः ॥ तदभावे तु या काचिद्गौर्वत्सेन संयुता ॥४१॥ विष्णोर्मूर्तिर्जंगमा तु
स्थावरा ति प्रशस्यते ॥ शूद्रस्यापि तमूर्त्तीनां नमस्कारं करोति यः ॥४२॥ पितृभिर्निरयं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्ति०
६

यातिदृष्टपूर्वैर्दर्शापरैः॥ शूद्रान्तिकस्य संस्पर्शाद्देहे दासममंगुलं॥४३॥ तस्माद्विचार्यवि
प्रेयीस्थापितायां समर्चयेत्॥ ततोपि याद्दवताभिः हेतासा भुक्तिमुक्तिदा॥४४॥ सूर्य
नावपूजनीया अश्वत्था वा वटोथवा॥ कार्त्तिके तुलसीशाके तांबूलं वा नराधमः॥ अ
ज्ञानाज्ञानतो वापि भुंजानो निरयं व्रजेत्॥ धात्रीच्छायातले यन्न सह भुंक्ते तु कार्तिके॥
॥४६॥ दंपती भोजनं दत्तमन्नदोषात्प्रमुच्यते॥ संपूर्ण कार्त्तिकं यस्तु संपूज्यामलकीं सु
जो॥४७॥ राधादामोदरप्रीत्यै भोजनीयं च दंपती॥ पश्चात्स्वयं तु भुंजीत तेन श्रीतस्य स
यं व्रजेत्॥४८॥ शालग्रामशिलाचक्रे सदा संनिहितो हरिः॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शाल
ग्रामं प्रपूजयेत्॥४९॥ इति श्रीसनत्कुमारसंहितायां कार्तिकमाहात्म्ये द्वितीयोध्यायः॥२॥
ऋषय ऊचुः॥ शिवस्यांके हतं गाभिः शप्तास्ताः केन हेतुना॥ उत्कंठा जायते स्माकं वालखि ६
ल्याः ब्रुवंतु तत्॥१॥ वालखिल्या ऊचुः॥ एकदा हंसमारूढो विधाता समुपागतः॥ हंसाश्च
तु विधा सृष्टं तत्कौतुकसमुत्सुकः॥२॥ पश्यन्हिमाचलं दिव्यं नानाश्रृंगसमन्वितं॥ गंगा

गंगादिकसरिद्भिश्च प्लाव्यमानमितस्ततः॥३॥ नाना ऋषिगणाकीर्णं सिद्धगंधर्वसेवि
तं॥ पक्षिणां कल्लोलिताद्देर्महायंते स्मृतिद्वये॥४॥ नाना पक्षिगणाकीर्णमगम्यं कामिनद्वि
मान्॥ क्वचिद्द्रुमैर्यविम्लद्धिमनहरितं क्वचित्॥५॥ मेघसंसर्गतः श्यामच्छायया मेघजात
या॥ पश्यन्स कौतुकं दिव्यं गंगाद्वारमुपागमत्॥६॥ तत्रापश्यदृषीन्सर्वान्कार्तिके स्नानतत्परा
न्॥ विष्णुभक्तिकरानृषीन्राधादामोदरार्चकान्॥७॥ वासुदेव जगन्नाथ हरे विष्णो जना
र्दन॥ इत्यादिनाम ब्रुवतो दृष्ट्वा कोपसमन्वितः॥८॥ ब्रह्मोवाच॥ अहो दुर्बुद्धिता कस्माद्भव
तां समुपस्थिता॥ पितामहं परित्यज्य कोत्र देवमुपासते॥९॥ अहं सर्वस्य जगतः कर्त्ता ना
स्य जन्मतस्तु॥ आराध्यस्तेन हृदर्धं ना चेच्छापं ददाम्यहं॥१०॥ वसुंधरा नवे तस्य नाशनीया
यया ध्रुवं॥ वालखिल्या ऊचुः॥ इति ब्रह्मवचः श्रुत्वा त्रस्तास्ते ऋषिसत्तमाः॥ ध्यायंतश्च
न सा विष्णुं प्रत्यक्षोभूज्जनार्दनः॥११॥ विष्णुरुवाच॥ निमित्तमात्रं त्वं ब्रह्मन्विश्वस्यास्य स्था
नुपालक॥ नारायणः सोत्र विप्रैः पूज्यते कार्त्तिके सदा॥१२॥ ब्रह्मोवाच॥ अहं पितामहः सा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰मि॰
७

ह्याद्विश्वकर्त्ता जगद्गुरुः॥ पूज्योस्मि सर्वलोकानां वेदानामिति संमतं॥१३॥ वालखिल्या
ऊचुः॥ एवं तयोर्विवदतोर्नैकस्यापि पराजयः॥ तदा विष्णुरुवाचेदं ब्रह्मन्शृणु वचो
मम॥१४॥ आवयोर्यच्च माहात्म्यं सामर्थ्यं यत्तदावयोः॥ महेशो वेत्ति यत्तत्त्वं गत्वा न्यायो
स्ति चावयोः॥१५॥ ब्रह्मणापि तथेत्युक्ते जग्मतुः काशिकां प्रति॥ प्रणिपत्य महादेवं ब्रह्मा
वचनमब्रवीत॥१६॥ ब्रह्मोवाच॥ देवाकर्णय विश्वस्य कर्त्ताहं च पितामहः॥ मदाज्ञानुच
रो विष्णुः कथं पूज्यो भविष्यति॥१७॥ विष्णुरुवाच॥ देवदेव महादेव सदा धर्मासनस्थितः॥
कः श्रेष्ठ आवयोर्मध्ये सत्यं ब्रूहि जगत्प्रभो॥१८॥ श्रीशिव उवाच॥ एतन्मम महालिंगं कि
यदूर्ध्वं तु विलोकयत॥ योज्ञास्यत्येतदंतं स लोकपूज्यो भविष्यति॥१९॥ तस्मादेकतरो याहि ७
त्वं ब्रह्मन्निम्नमात्मकृत॥ एतद्वचः समाकर्ण्य वेधास्तूपरि संययौ॥२०॥ अधस्ताच्च गतो
विष्णुर्ययौ पंचशतं समाः॥ विश्रांतः खेदखिन्नश्च न प्रापांतं स तस्य च॥२१॥ पुनः परावृत्य

ययौ प्रणमन्रुद्रमादरात॥ रुद्र उवाच॥ कथमंतोस्ति लिंगस्य कथ्यतां मधुसूदन॥
कियद्भिर्दिवसैः प्राप्तः किं चिन्हं तत्र वर्त्तते॥२२॥ विष्णुरुवाच॥ खेदखिन्नोस्मि भगव
न्नांतो पंचशते समाः॥ सप्त पातालमुल्लंघ्य तथा ब्रह्मांडगोलकं॥२३॥ नास्करस्या
तयानास्ति ततोप्यग्रं गतोप्यहं॥ तेजोरूपस्य लिंगस्य पारः प्राप्तो मया न तु॥२४॥ इ
ति श्रुत्वा वचस्तस्य तूष्णीं भूय शिवः स्थितः॥ ब्रह्मा च वर्षसहस्राणि ययावूर्ध्वं सुदुःखि
तः॥२५॥ विचारयन्मनस्येवं किं कर्त्तव्यं मयाधुना॥ विष्णुनांतो यदा प्राप्तस्तदा श्रेष्ठो
भविष्यति॥२६॥ न प्राप्तश्च तदा तुल्यो जायतां द्वौ शिवाज्ञया॥ तस्मात्छद्म करिष्या
मि यथा स्यां लोकपूजितः॥२७॥ इति निश्चित्य मनसि कामधेनुमभाषत॥ कामधे
नो विधाताहं साहाय्यं मम शाश्वतः॥२८॥ त्वया कार्यं सर्वथैव नो चेच्छापं ददाम्यहं॥ अ
त्र साहाय्यकर्त्री चेत्त्वं भविष्यसि शंकरे॥२९॥ तदा मनोरथान्पूर्णान्नूनं करिष्यामि
सत्वरं॥ धेनुरुवाच॥ भवान्यदाज्ञापयति तत्सर्वं करवाण्यहं॥ शिवाग्रे कथयिष्या

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्ति० ८

मिल्लिंगं तादृग तं त्वया ॥ २० ॥ ततो गंतां समादाय विधाता धोययौ पुनः ॥ ददर्श मार्ग
मध्ये सौ केतकं कुसुमान्वितं ॥ २१ ॥ उवाच केतकं साधु ब्रह्माते केतकं प्रति ॥ पुष्पोत्तमास्त
कल्याणं साहाय्यं क्रियतां मम ॥ २२ ॥ शिवाग्रे कथ्यतां धाता लिंगस्यांते गतस्त्वं ॥ इति
श्रुत्वा ब्रह्म वाक्यं केतकोपि समाययौ ॥ २३ ॥ ततो ब्रह्मा शिवपुरा गत्वा हास्यं चकार ह ॥ ब्र
ह्मोवाच ॥ सहस्रवर्षै लिंगांतो मया दृष्टस्त्वाखिलः ॥ न शक्तो दीक्षितुं चान्य स्त्वत्कृतत्वा
न्निरीक्षितः ॥ २४ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य क्रोधप्रस्फुरिताधरः ॥ क्रोधं समासाद्य शि
वो वचनमब्रवीत् ॥ २५ ॥ शिव उवाच ॥ विना तु साक्षिणं ब्रह्मन्नन्यायो वदतां न वत्तु ॥ आनी
यतां मे दत्तदर्शी सोक्षी विश्वासकारकः ॥ २६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एषा धेनुः केतकोयं मुनौ तत्रै
व संस्थितौ ॥ प्रष्टव्यौ तौ महादेव त्वया शपथपूर्वकं ॥ २७ ॥ शिव उवाच ॥ हतघ्नो नो तु य
त्पापं युवयामस्तके पततु ॥ यद्यसत्यं प्रनौषथा लिंगांतो वीक्षितामुना ॥ २८ ॥ धेनुरूवा
च ॥ लिंगांतेते गता ब्रह्मा यदृष्टं नास्ति किंचन ॥ ततः परावृत्य ययौ मंयेतच्च विलोकितं ॥ ८

॥ २९ ॥ केतक उवाच ॥ त्वल्लिंगार्द्धं न वसता मया दृष्टः पितामहः ॥ ततो प्यग्रेगतः स्वयं पश्चा
त्स समागतः ॥ ४० ॥ शिव उवाच ॥ मिथ्या ब्रूतया धेमा मां विष्टापतंति तन्मुखे ॥ अपवित्रं मुखे
तस्मात्तद्भविष्यत्य संशयं ॥ ४१ ॥ गवामंग पुच्छेषु सर्वे देवाः सवासवाः ॥ पुच्छेषु सर्वतीर्था
नि सर्वधर्माश्च मस्तके ॥ ४२ ॥ मुखेषु सर्वपापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥ शृणु केतक त पुष्पे
नेरा मामर्चयिष्यति ॥ ४३ ॥ लक्ष्मीसंतति हीनो सौ नरकं प्रतिपद्यते ॥ शृणु ब्रह्मन्नरा यस्तु जन
स्त्वां पूजयिष्यति ॥ ४४ ॥ स याति न वत्स सौ कुष्टी दरिद्रा मृतसंततिः ॥ शृणु विष्णो महाबाहो का
र्त्तिकेस्मिन्नितं त्वया ॥ ४५ ॥ तस्मात्त्वत्प्रीतये लोके हूतं भवतु चास्ययं ॥ ब्रह्मांशकसमु
द्भूत पलाशस्य तु जो जनं ॥ ४६ ॥ कुर्यात्कार्त्तिक मासे सौ विष्णुलोकं प्रयास्यति ॥ गोशापका
रणे प्राप्ते मिस्थं किं कथ्यतामथ ॥ ४७ ॥ इति श्रीसनत्कुमारसंहितायां कार्त्तिकमाहात्म्ये नती
यो ध्यायः ॥ ३ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ पलाशत्वं कथं जातं ब्रह्मणः शंकरस्य च ॥ वटत्वं च तथा विष्णोः
पिप्पलत्वं हवें तु तत् ॥ १ ॥ वालखिल्या ऊचुः ॥ ब्रह्मणा तु पुरा सृष्टा सर्वे देवाः सवासवाः ॥ मि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्ति० ९

ल्लि त्वा सर्वएवैते ब्रह्माणं वाक्यमब्रुवन् ॥२॥ देवा ऊचुः ॥ [illegible] सर्वाधिकारः दः सर्ववेदेषु
पठ्यते ॥ त्वं तु तद्दर्शनाद्देव मस्माकं भवतां सह ॥३॥ इतीदं दिवचः श्रुत्वा सर्वे देवपुरो
गमाः ॥ ब्रह्मा कैलासमगमन्नानादेवगणावृतः ॥४॥ शिवद्वारं समासाद्य देवाः सर्वेपि
संस्थिताः ॥ न दृश्यते द्वारपालः शिवश्चाभ्यंतरे स्थितः ॥५॥ गंतव्यं वा न गंतव्यमस्मा
भिः शिवसंनिधौ ॥ पराधृत्याथ वा तस्य स्थाने भवितव्यमेव वा ॥६॥ एवं चिंतयमानेस्ते
नारदो मुनिसत्तमः ॥ पुरा दृष्टो देववृंदैस्तं प्रणम्याथ तुष्टुवुः ॥७॥ देवा ऊचुः ॥ मुने देववि
दांश्रेष्ठ ब्रूहि प्रश्नं सुशोभनं ॥ किं करोति महादेवो गंतव्यं वा न वांतरे ॥८॥ नारद उवाच ॥
चंद्रनाशो दशायां तु देवाः संप्रस्थितं गृहात् ॥ तस्मात्कश्चिन्महाविघ्नो भवतां संभविष्य
ति ॥९॥ किं करोति शिवश्चेति प्रश्नोरतिदशाविधाः ॥ तस्मात्तं भोगकार्ये यं वर्त्तते त्रिपु
रांतकः ॥१०॥ इंद्र उवाच ॥ सर्वेषामेव दुःखानां नाशकर्त्ता दिवस्पतिः ॥ मप्यागतो कथं ना ९

शो देवतानां भविष्यति ॥११॥ विनोदनाय देवानां व्याख्यानं कुरुते मुनिः ॥ इतीन्द्रस्य वचः श्रुत्वा
व्याकुलोभून्मुनिस्तदा ॥१२॥ कथं मद्वचनं सत्यं भविष्यत्यद्य वज्रिणि ॥ अद्य मद्वचनं स
त्यं यदि शीघ्रं भविष्यति ॥१३॥ राधा दामोदर मुद्दिश्य करिष्ये कार्त्तिकव्रतं ॥ एवं संचिंत्य मन
सा तूष्णीं भूतो मुनीश्वरः ॥१४॥ इंद्रो विचारं देवैः किमिदानीं विधीयतां ॥ ततः इंद्र उवाच
देवा मद्वचनं शृणु ॥१५॥ गृहीत्वा विप्ररूपं त्वं शिवस्याभ्यंतरं व्रज ॥ यदि प्रसंगोस्त्यस्माकं
तदा वार्त्ता निगद्यतां ॥१६॥ इति देवेंद्रवचनं श्रुत्वा वह्निस्तथाकरोत् ॥ यदि नास्ति प्रसंगस्त्वया
चकत्वेन याहि च ॥ अवध्यत्वाददतो द्याचकत्वेन तद्व्रज ॥१७॥ इति देवेंद्रवचनं श्रुत्वा व
ह्निस्तथाकरोत् ॥ अभ्यंतरं ददर्शासौ शिवं या सह संगतं ॥१८॥ शिवयापि च सो दृष्टो लज्जया
भोगमत्यजत् ॥ कोसि कोसीति संपृष्टो भिक्षुकोहं क्षुधायुतः ॥१९॥ दृष्ट्वा समं प्रियास्मि दीनो भिक्षा
र्त्तने मम दीयतां ॥ तेनादृष्टमिति ज्ञात्वा पार्वती तमभोजयत् ॥२०॥ सोपि भुक्त्वा समाचारं व
क्तुं संप्रस्थितो बहिः ॥ तस्मिन्नवसरे गुप्तो नारदः पार्वतीं ययौ ॥२१॥ शिरो निधाय पार्वत्याः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
१०

पादयोः सरूरोदह ॥ अहो बालक किं जातं तत्स्त्री प्रमभिधीयतां ॥२२॥ करोमि निष्कृतिं तस्य
साध्यासाध्यस्य नान्यथा ॥ मातर्वक्तुं न शक्नोमि ह्युपहासस्य कारणं ॥२३॥ हृतं यथेंद्रादिदे
वैः स्तथा कोन्यः करिष्यति ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य पुनः पुनरपृच्छत ॥२४॥ मुद्रयित्वा ततो ने
त्रे कराभ्यां स मुनीश्वरः ॥ उवाच वचनं नीचमुखो सो गद्गदाक्षरं ॥२५॥ नारद उवाच ॥ इंद्राय
युवयोर्भोगं देवतान्याह्यदर्शयत ॥ युवयोश्च कृतानिंदा तां श्रुत्वा दुःखितो भृशं ॥२६॥ भोग
विच्छित्तये वन्हिः प्रेषितो द्विजरूपवः ॥ अथवा किमनेनापि कथनेन ममाविके ॥२७॥ जग
न्मातः सिद्धवित्वं कातस्या दुपहासता ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा पार्वती क्रुद्धमानसा ॥२८॥ स्फु
रदोष्ठा रक्तनेत्रा दृष्ट्वा तां नारदो ययौ ॥ प्रतिदेवानुवाचेदं संभोगाद्विरतो हरः ॥२९॥ आग
म्य तां दर्शनार्थं दूरतां सोपि किं नोकृतः ॥ वन्हेर्मुने वचः श्रुत्वा देवेंद्रः सगणो ययौ ॥३०॥ प्रणिप १०
त्य महादेवं कृतांजलिपुटो भवत् ॥ दृष्ट्वा तथाविधं शक्रं पार्वती वाक्यमब्रवीत् ॥३१॥ अहल्या
जारदुष्टात्मन्सहस्रभगवासव ॥ उपहासः कृतो मे द्य फलं तत्तस्य समवाप्नुहि ॥३२॥ यावंतः सं

ति देवानां जातयः सर्व एव ते ॥ अज्ञानं तः स्त्रीसुखा निःशारिव नः संतु स स्त्रियः ॥३३॥ इ
ति देवीवचः श्रुत्वा कंपिताः सर्वदेवताः ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यास्तुष्टुवुर्जगदंबिकां ॥३४॥
ततो देवी प्रसन्नाभूद्देवेंद्रं वाक्यमब्रवीत् ॥ देवा मद्वचनं मिथ्या त्रिकालेपि न जायते ॥
॥३५॥ तस्माद्दक्षांशतो वृक्षाः यूयं सर्वे भवेतु वै ॥ इति देव्या वचः श्रुत्वा जाता देवास्तरूपा
दपाः ॥३६॥ अश्वत्थरूपी भगवान्वटरूपी सदाशिवः ॥ पलाशो भूद्विधाता च वज्री शाको
वभूव ह ॥३७॥ इंद्राणी सा लता जाता देवनार्यो लतास्थिता ॥ मालत्याद्याः पुष्पवत्सा
उर्वश्याद्याप्सरा भवत् ॥३८॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कार्त्तिकेस्य समर्चयेत् ॥ या नारी कार्त्ति
के मासि लक्षं कुर्यात्प्रदक्षिणं ॥३९॥ राधादामोदरं पूज्य मंदवारं च तत्तले ॥ दंपती भोजये
द्राधादामोदरस्वरूपिणी ॥४०॥ भोजयित्वा सपतिका पश्चाद्भुंजीत वाग्यता ॥ वंध्यापि ल
भते पुत्रं मृतवत्सा तु का कथा ॥४१॥ मूलतो ब्रह्मरूपाय मध्यतो विष्णुरूपिणे ॥ अग्रतः शि
वरूपाय पिप्पलाय नमो नमः ॥४२॥ विष्णोश्च प्रतिमां नादकीर्त्तने जगदादिकं ॥ अश्वत्थ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मूलेकर्त्तव्यंविष्णोराराधनादिकं॥५३॥सदासंनिहितोविष्णुःद्विपात्सुब्राह्मणेतथा॥पाद
पेषुतुबोधिद्रोशालिग्रामेशिलासुच॥५४॥कार्त्तिकेमासिसंप्राप्तेयानतद्व्रतमाचरत॥
यथाकरस्थितंरत्नंतथास्यजनितंशालिशः॥५५॥कार्त्तिकान्नापरोमासोविष्णुप्रीतिकरो
भुवि॥स्वल्पक्लेशेनैवयस्मिन्मासेविष्णुःप्रसीदति॥५६॥दुर्लभंमानुषंजन्मआर्यावर
र्त्तेततोपिच॥तथापिदुर्लभंज्ञानंज्ञात्वायेतुनकुर्वते॥५७॥व्रतंकार्त्तिकमासस्यनरा
स्तेगतबुद्धयः॥ब्रह्महत्यादिपापानांनाशकःकार्त्तिकोमतः॥५८॥तमुत्सृज्यनरःकोसौ
योन्यंधर्मंसमाश्रयेत॥अश्वत्थपूजास्पर्शेनिकर्त्तव्याशनिवासरे॥५९॥अन्यवारेस्पृश्य सं
गाद्दरिद्रोजायतेनरः॥इतिश्रीसनत्कुमारसंहितायांकार्त्तिकमाहात्म्येचतुर्थोध्यायः॥४॥ ११
अरुणउवाच॥मंदरिनाकथंजातानस्पृश्यःपिप्पलोभुवि॥एतदाख्याहिभगवन्नूतुलंढाश्र
वणेमम॥१॥सूर्यउवाच॥देवैर्दैत्यैर्दानवैस्तैःसमुद्रमथनंकृतं॥पुरापार्थविष्णुयुतैर्बलि
राजादिसंयुतैः॥२॥मंथानंमंदरंकृत्वानेत्रंकृत्वाचवासुकिं॥ममंथुःपंचवर्षाणितततःप

नोन्यजायत॥३॥ततोवर्षत्रयेणैवसमुत्पन्नासुराजवत॥ततोजाताकामधेनुर्वर्षैकेण
खगोत्तम॥वर्षार्द्धेनावताहस्तीवर्षात्सप्तमुखोहयः॥४॥त्रिभिर्मासैरप्सरसस्ततोवर्षेणच
द्रुमाः॥ततोवर्षत्रयाज्जातंज्वालामालातिभीषणं॥५॥कालकूटंविषंघोरंतद्ददाहजग
त्रयं॥तत्ज्वालाक्रांतदेहस्तुविष्णुर्नीलोबभूवह॥६॥हाहाकारोमहानासीत्त्रैलोक्यसच
राचरे॥वयंतुचकिताजातास्तस्मिन्कालेखगोत्तम॥७॥स्वकरेबहुतोयानिनिक्षिप्ताप्रानिध
नतत्वे॥ततःसंप्रार्थितःशर्वोमयाधात्राचविष्णुना॥८॥कृपालुनातेनपीतंविषंहालाह
लाकयं॥तद्दाहविनिवृत्यर्थंधृतागंगास्वमस्तके॥९॥कृतालल्लाटेचंद्रस्यकलाकर्पूरले
पने॥ततःकौदंउमभवद्वर्षैस्त्रिखसमासतः॥१०॥पारिजातस्ततोवर्षाद्भून्मासाच्चकौस्तुभः
ततोज्येष्ठासमुत्पन्नाकषायांबरधारिणी॥११॥पिंगकेशारक्तनेत्राकूष्मांडसदृशस्तना॥अ
तिवृद्धादंतहीनालल्लजिह्वाघटोदरी॥१२॥यांदृष्ट्वैवचलोकोयंमहोद्विग्नःप्रजायत॥
ततोभूच्चंचलापांगीसौंदर्यस्यैकशेवधिः॥१३॥कृशोदरीस्वर्णवर्णापीनोन्नतपयोधरा॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति० १२

दधत्क्षीरोदकं वासः कराभ्यां कनकस्रजं ॥१४॥ यस्य दर्शनमात्रेण मुदिता देवदानवाः ॥ त
तः पुनर्मथ्यमानाद्वादशाब्दं तु सागरात् ॥१५॥ गृह्य पीयूषकलशं स्वयं धन्वंतरिर्ययौ ॥
आदौ पीतामृतं देवा रत्नानि विभजुस्ततः ॥१६॥ सुरादत्ता दानवेभ्यो धनुः संस्थापिता सु
रैः ॥ ऐरावतः सुरेंद्रेण भानुना सो हयेश्वरः ॥१७॥ देवैरात्ताश्चाप्सरसः कादंदे शूलपाणि
ना ॥ पांचजन्यो विष्णुनैव पारिजातस्तु जिष्णुना ॥१८॥ गृहीत्वा कौस्तुभं विष्णुरपश्यच्चं
दिरामुखं ॥ लक्ष्मीरपि हरेरास्यं दृष्ट्वा चाधोमुखी स्थिता ॥१९॥ सर्वे पश्यंति तां लक्ष्मीं न कन्ना
पि विनज्यते ॥ पश्यत्यन्योन्यमास्यानि स्तवंति चरमां पुनः ॥२०॥ ततः पितामहः प्राह शि
वमर्धंगधारकं ॥ लक्ष्मीरियं कस्य देया त्वावश्यं परमेश्वर ॥२१॥ सर्वान्दृष्ट्वा ततो देवान्रुद्रो
वचनमब्रवीत् ॥ एष नारायणः साक्षाल्लक्ष्मीयोग्यो मतो मम ॥२२॥ तथापि क्रियतां लक्ष्म्या
क्रियतां वा स्वयंवरं ॥ श्रीरुवाच ॥ देवदेव महादेव भक्तानुग्रहकारक ॥ निःसत्यं यत्तव मुखात
न्मिथ्या नैव जायते ॥ शिव उवाच ॥ आकार्यतां सागरस्या पिता पाणिग्रहः कृतः ॥ तूर्णं क १२

रोतु सामग्रीं द्वादश्यामथ कार्त्तिके ॥२४॥ सूर्य उवाच ॥ तत आकारितो धात्रा कृतवैवा
हिकानदीट ॥ नारदादस्तवान्लग्नं ततो लक्ष्मीं व्यजिज्ञयत् ॥२५॥ श्रीरुवाच ॥ अ
दो ज्येष्ठा समुद्रस्य कनिष्ठामुद्वहे ततः ॥ एष पंथास्तु वेदोक्तस्तस्मात्स्या विवाह्यतां ॥२६॥
इति लक्ष्मीवचः श्रुत्वा सर्वे त्युद्विग्नमानसाः ॥ अतः परं किं विधेयं कः यनां वरयिष्यति ॥
॥२७॥ इत्युद्विग्नान्सुरान्दृष्ट्वा नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ विष्णो तवातीव भक्तो मुनिरुद्दालको
महान् ॥२८॥ तयाद्वाहार्थमेनां स वरयिष्यत्यसंशयं ॥ विष्णुरुवाच ॥ आकार्यतां मुनिवरो
उद्दालकमिदं वचः ॥ श्रुत्वैवानीत एवैष नारदेन महात्मना ॥२९॥ तेन मस्तकं धरं दृष्ट्वा विष्णुर्व
चनमब्रवीत् ॥ विष्णुरुवाच ॥ उद्दालक मुनिश्रेष्ठ गृहस्थस्याश्रमं विना ॥ वृथा तपस्या भ
वति तस्मात्पाणिग्रहं कुरु ॥३०॥ समुद्रस्य तु कन्ये ज्येष्ठा नाम्नी पतिव्रता ॥ एनां वरय वि
प्रत्वं कनिष्ठां वरयाम्यहं ॥३१॥ इति विष्णुवचः श्रुत्वा तूष्णीमासीन्मुनीश्वरः ॥ दत्वा समुद्रस्य
हस्ते जलं तां नारदोऽर्पयत् ॥३२॥ तदुत्तरक्षणे तस्मिन्श्रियाः पाणिग्रहः कृतः ॥ लक्ष्मीं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्ति० १३

करेमुनिर्दृष्ट्वा मुनींद्रं वाक्यमब्रवीत् ॥ ३३ ॥ नेयमामाश्रममृषे तव तुष्टोस्मि सर्वदा ॥
अहं गच्छामि वैकुंठं गच्छस्व सुखमंदिरं ॥ ३४ ॥ इत्युक्त्वा निर्गतो विष्णुर्वैकुंठं रमया स
ह ॥ उद्दालकोपि तां गृह्य प्रययौ स्वीयमाश्रमं ॥ ३५ ॥ ज्येष्ठोवाच ॥ शिरःपीडाकरः
श्चायमाश्रमो मम वर्त्तते ॥ न वस्तव्यमत्र तो स्वामिन्नयमामन्यमाश्रमं ॥ ३६ ॥ एवं स
हस्रशस्तेन दर्शिता माश्रमाः स्वगा ॥ एकोपि तस्या मनसि समायाति न चाश्रमः ॥
॥ ३७ ॥ तदा मुनिः पर्यपृच्छत्कीदृशं रोचते स्थलं ॥ ज्येष्ठोवाच ॥ रात्रौ रात्रौ गृहे य
त्र दंपत्योः कलहो भवेत् ॥ स कोलं धर्ममुत्सृज्य यत्रातिष्ठंति वै जनाः ॥ ३८ ॥ द्यूत
कारा मद्यपाश्च यत्र वेश्यापगामिनः ॥ गुरुमातृपितृद्विजातीनां द्वेष्टारो यत्र संति च ॥
३९ ॥ नित्यं परान्नशापयंति अवाच्यं वादयंति च ॥ ये एष्टे मैथुनं कुर्युर्वेदनिंदां प्र
कुर्वते ॥ ४० ॥ मेत्रेत्तरा याय लोका यत्र यत्र वसंति च ॥ तत्र तत्र रतिर्मेस्ति नान्य
स्थाने प्रवर्त्तते ॥ ४१ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्याः मुनींद्रो भृशदुःखितः ॥ यावदासाम १३

मयोगपस्तु सोस्या वासो न रोचते ॥ ४२ ॥ अतःपरं किं विधेयं विष्णुना कारिता त्वियं ॥
स्वकार्यसाधका देवा न वंति न परस्य तु ॥ ४३ ॥ सुखं दुःखं न जानंति किं कार्यं तु मया
धुना ॥ अथवा जात एवास्य विवाहस्तु हरः खलु ॥ ४४ ॥ एनां त्यज्य गमिष्यामि ना
न्यथा मे तपो भवेत् ॥ विचार्येत्थं मनसि तां भार्यां वाक्यमब्रवीत् ॥ ४५ ॥ उद्दालक उवाच ॥
शृणु मद्वचनं कांते अश्वत्थाधः स्थिरा भव ॥ शरत्कालस्य घर्मेण शिरःपीडा भविष्य
ति ॥ ४६ ॥ तस्मादहं गमिष्यामि तव योग्यं यथास्थलं ॥ विलोक्य तादृशं तत्र त्वां नया
मि च मा शुच ॥ ४७ ॥ इत्थमाश्वास्य तां ज्येष्ठां पलायनमचीकरत् ॥ सापि स्थित्वा तस्य
मार्गमास्यं प्रददर्श ह ॥ ४८ ॥ सायंकाले ततो जाते निराशा भूत्तदागमे ॥ रुरोद करु
णं तत्र त्रैलोक्यं बधिरीकृतं ॥ ४९ ॥ वैकुंठेपि स्थितं लक्ष्म्या विष्णुं सापि व्यजिज्ञपत् ॥ श्री
रुवाच ॥ रोदनं श्रूयते चात्र मद्भगिन्याः कृतं प्रभो ॥ गतस्तां सत्यज्य स मुनिः सांत्वनाय समा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
१५

व्रज ॥५०॥ श्रुत्वेतद्वचनं तस्याः खगात्सूदो जनार्दनः ॥ श्रिया सह ययौ तत्र यत्रेरो दि
त्ति साचिरं ॥५१॥ विष्णुरुवाच ॥ ज्ञानेत्स्ये विहायेव त्वां गतासो मुनीश्वरः ॥ मद्देश सं
न वश्याय मश्वत्थोस्ति गयापुरे ॥५२॥ बोधिनामा त्वमत्रैव चिरकाले स्थिरा भव ॥ तवे
वानुचराः सर्वे त्वविष्यंति पिशाचकाः ॥५३॥ तैः साकं स्थीयतामत्र शोकं त्यक्त्वा सुखी भव ॥
अद्यार्कपुत्रवारोस्ति सप्तमे सप्तमेहनि ॥ भगिनी तव श्येमवामिलनायागमिष्यति ॥ येस्पृ
शंत्यन्यवारेषु पिप्पलं तद्दृहं व्रज ॥५५॥ मंदवारे तु ये स्पृष्टस्तत्र यास्यति मत्प्रिया ॥ इमा
मावास्य मार्विदं वैकुंठ जगाम स हरिः स्वयं ॥५६॥ तस्मान्मंदं विना नूरं न स्पृश्यामश्वत्थ
पादपं ॥ इत्थं मश्वत्थपूजां तु कुर्यात्कार्त्तिकमासके ॥५७॥ न कार्त्तिकात्परो मासः सत्यं १५
सत्यं ब्रवीमि ते ॥ ज्येष्टाख्यानं मया प्रोक्तं भगवतां पापनाशनं ॥५८॥ अतः परं ब्रूहि वत्स
किमन्यच्छ्रोतुमर्हसि ॥ इति श्रीसनत्कुमारसंहितायां कार्त्तिकमाहात्म्ये पंचमोध्यायः ॥५॥

ऋषय ऊचुः ॥ कदा स्नानं प्रकर्त्तव्यं कथं स्थेयं दिनावधि ॥ एतदाख्यातुमर्हसि वा
लखिल्यास्तपोधनाः ॥१॥ वालखिल्या ऊचुः ॥ रात्र्यां तुर्यांशशेषायां उत्तिष्ठेच्छ
यनात्सुधीः ॥ विष्णुं स्तुत्वा बहुस्तोत्रैर्दिनकार्यं विचारयेत् ॥२॥ प्रातः स्मरामि भ
वभीतिमहार्त्तिशांत्यै नारायणं गरुडवाहनमब्जनाभं ॥ ग्राहाभिभूतवरवारण
मुक्तिहेतुं चक्रायुधं तरुणवारिजपत्रनेत्रं ॥३॥ प्रातर्भजामि भजतामभयंकरं
तं प्राग्देहजन्मकृतपापभयापहत्यै ॥ यो ग्राहवक्त्रपतितांघ्रिगजेंद्रघोरशोकप्र
नाशनकरो धृतशंखचक्रः ॥४॥ प्रातर्नमामि वचसा मनसा च मूर्ध्ना पादारविंद
युगलं परमस्य पुंसः ॥ नारायणस्य नरकार्णवतारणस्य पारायणप्रवणविप्र
परायणस्य ॥५॥ श्लोकत्रयमिदं पुण्यं प्रातःप्रातः पठेन्नरः ॥ श्लोकत्रयगुरुस्तस्मै
दद्यादात्मपदं हरिः ॥६॥ ब्रह्मा मुरारिस्त्रिपुरांतकारी भानुः शशी भूमिसुतो बु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
१५

श्च॥गुरुश्च शुक्रः शनिराहुकेतवः कुर्वंतु सर्वे मम सुप्रभातं॥७॥पृथ्वी सगंधा स
रसास्तथापः स्पर्शी च वायुर्ज्वलितं च तेजः॥नभः सशब्दं महता सहैव कुर्वंतु॥८॥
भृगुर्वसिष्टः क्रतुरंगिराश्च मनुः पुलस्त्यः पुलहश्च गौतमः॥रैभ्यो मरीचिश्च्यवनः
श्च दक्षः कुर्वंतु॥९॥सनत्कुमारश्च सनंदनश्च सनातनोप्यासुरि पिंगलौ च॥
सप्त स्वराः सप्त रसातलानि कुर्वंतु॥१०॥सप्तार्णवाः सप्त कुलाचलाश्च सप्तर्षयो
द्वीपवनानि सप्त॥भूरादि कृत्वा भुवनानि सप्त कुर्वंतु॥११॥इत्थं प्रभाते परमं प
वित्रं पठेत् स्मरेद्वा शृणुयाच्च तद्वत्॥दुःस्वप्ननाशस्त्विह सुप्रभाते भवेच्च नित्यं भ
गवत्प्रसादात्॥१२॥इत्यादिस्तुतिभिर्विष्णुं स्तुत्वा हस्तावलोकनं॥कुर्याद्दादर्प १५
णं स्वर्णं दूर्वां गोमंगलं चयेत्॥१३॥दृष्ट्वा मामाद्दिहि यां यां त्रिशरं जनवर्जिते॥ग्रा

मान्नैकृत्यदिग्भागे रथ्यास्थानादिवर्जिते॥१४॥समप्रदेशे तु तृणान्यास्तीर्य मल
मुत्सृजेत्॥दिशानेत्ते च मुखं पिधाया वरमंडितः॥१५॥नश्वसेत् न च ष्टीवेन्न भा
षेन्न च संलिखेत्॥गंधलेपक्षयकरं ततः शौचं समाचरेत्॥१६॥एकां लिंगे गुदे पं
च दश वामकरे तथा॥उभयोः सप्त दातव्याः पादयोर्मृत्तिकात्रयं॥१७॥एतदुक्तं गृ
हस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणां॥त्रिगुणं तु वनस्थानां यतीनां च चतुर्गुणं॥१८॥ए
वं शौचं विधायाथ दंतधावनमाचरेत्॥दुग्धकंटकवृक्षस्य हित्वा सद्दंतधावनं॥
१९॥सद्वासनं मृदुतरं दंतसामान्यबाधयेत्॥उपवासे नवम्यां च षष्ठ्यामाद्यतिथौ
रवौ॥२०॥अमायां दंतकाष्ठस्य संयोगाच्च कुलक्षयः॥कुर्याद्द्वादशगंडूषान् नु त्रुद्दं
तधावनं॥२१॥गृहीत्वार्चनसामग्रीं ततो हरिगृहं व्रजेत्॥ततो दत्त्वा वशिवगृहं दे
व्या वा भास्करस्य वा॥२२॥अथवा तु गणेशस्य स्थाने पिप्पल संनिधौ॥गोष्ठे वा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

थनदीतीरे गत्वा पूजां समारभेत ॥२३॥ ततो गानेन नृत्येन पूजां कृत्वा तु बुद्धिमान् ॥
अशक्तो गायनाद्येषु गायकानेव पूजयेत् ॥२४॥ तांबुलेनापि नृत्यंति कार्त्तिके वि
ष्णुसंनिधौ ॥ यद्वा तद्वापि गायंति यांति ते वैष्णवं पदं ॥२५॥ दीपान्दद्याद्बहुविधा
न्कार्त्तिके विष्णुसंनिधौ ॥ कार्त्तिके मासि संप्राप्ते गगने स्वच्छतारके ॥२६॥ रात्रौ ल
क्ष्मीः समायाति द्रष्टुं भुवनकौतुकं ॥ यत्र यत्र च दीपान्सा पश्यत्यब्धिसमुद्भवा ॥२७॥
तत्र तत्र रतिं कुर्यान्नांधकारे कदाचन ॥ तस्माद्दीपः स्थापनीयः कार्त्तिके मासि वै स
दा ॥२८॥ लक्ष्मीरूपार्थिना प्रोक्तं दीपदानं विशेषतः ॥ देवालये नदीतीरे राजमार्गे
चतुष्पथे ॥२९॥ निद्रास्थाने दीपदाता तस्य श्रीः सर्वतोमुखी ॥ दुर्बलस्यालये वीक्ष्य
दीपशून्यं तु यो ददेत् ॥३०॥ विप्रस्य चान्यवर्णस्य विष्णुलोके महीयते ॥ कीचकंट
कसंकीर्णे दुर्गमे विशमस्थले ॥३१॥ कुर्याद्यो दीपदानानि नरके न स गच्छति ॥ एवं

संकीर्त्तनं कृत्वा नाडीद्वयनिशामुखे ॥३२॥ आगत्य तोयनिकटे देशकालादि चोच्च
रेत् ॥ स्मरेद्गंगादिकानद्यो विष्णुशर्वादि देवताः ॥३३॥ नाभिमात्रे जले स्थित्वा मंत्र
मेतदुदीरयेत् ॥ कार्त्तिकेहं करिष्यामि प्रातःस्नानं जनार्दन ॥३४॥ प्रीत्यर्थं मम द
वेशा दामोदर मया सह ॥ नित्ये नैमित्तिके कृत्स्ने कार्त्तिके पापशोधने ॥३५॥ गृहाणा
र्घ्यं मया दत्तं राधया सहितो हरे ॥ किरणाधूतपापा च पुण्यतोया सरस्वती ॥३६॥
गंगा च यमुना चैव पंच नद्यः पुनंतु मां ॥ एतान्मंत्रान्समुच्चार्य मलस्नानं समा
चरेत् ॥३७॥ ततस्तु पावमानीभिरभिषिंचेत्स्वमस्तकं ॥ अघमर्षणकं कृत्वा वा
सः परिदधेत्ततः ॥३८॥ जान्हवीस्मरणं कुर्यात्सर्वतीर्थेषु बुद्धिमान् ॥ नान्यती
र्थे तु जान्हव्याः स्मरणीयं कदाचन ॥३९॥ स्नानांगतर्पणं कृत्वा स्वांचलं पीडयेद्बहिः ॥
यन्मया दूषितं तोयं शारीरमलसंभवात् ॥४०॥ तद्दोषपरिहारार्थं यक्ष्माणं त

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति० पियाम्यहं॥ वस्त्रनिष्पीडनं कृत्वा कुर्याच्च तिलकं ततः॥५१॥ ततः संध्यामु
१७ पासीत स्वसूत्रोक्तेन वर्त्मना॥ ततः कार्यो जपो देव्या यावदर्कोदयो भवे
त्॥५२॥ एतस्मात्कारणात्रिंशेषं कृत्यं दिनमथोच्यते॥ इति कार्त्तिकमाहात्म्ये
षष्ठोध्यायः॥६॥ वालखिल्या ऊचुः॥ कार्त्तिके दिनकृत्यं यत्तत्स्तु एवं नु
मृषीश्वराः॥ यस्मिन्कृते कार्त्तिकोयं सकलः सफलो भवेत्॥१॥ विष्णोः
सहस्रनामाद्यं संध्यांते च पठेत्ततः॥ देवालये समागत्य पुनः पूजनमारभे
त्॥२॥ नृत्यगानादिकार्येषु प्रहरं दिवसं नयेत्॥ ततः पुराणश्रवणं यामा १७
र्द्धं तु समाचरेत्॥३॥ पौराणिकस्य पूजाद्यं तुलसीपूजनं तथा॥ कृत्वा माध्या

न्हिकं कर्म भुंजीयाद्द्विदलोज्झितं॥४॥ बलिदानं वैश्वदेवमतिथीनां समर्चनं॥ कृ
त्वा भुनक्ति यो मर्त्यः केवलं चामृतं तु तत्॥५॥ यथाशक्त्या द्विजान्भोज्याः प्रत्यहं
वाथ पर्वणि॥ हविष्यभोजनं कुर्यात् हविष्यमथ चोच्यते॥६॥ हैमंतिकं सिता स्वि
न्नं धान्यं मुद्गा यवास्तिलाः॥ कलायकंगुनीवारा वास्तूकं हिलमोचिका॥७॥ ष
ष्टिकाः कालशाकं च मूलकं केमुकेतरत्॥ केदः सैंधवसामुद्रं गव्यं च दधिसर्पिषी॥
पयोनुद्धृतसारं च पनसाम्रहरीतकी॥८॥ पिप्पलीजीरकं चैव नारिंगं चैव तिं
तिणी॥ कदलीलवलीधात्रीफलान्यगुडमैक्षवं॥९॥ अतैलपक्वं मुनयो हवि
ष्याणि प्रचक्षते॥ सर्वथैव न भोक्तव्यं मामिषं त्वेतु कार्त्तिके॥१०॥ तत्सर्वदा वर्ज
नीयं कार्त्तिके तु विशेषतः॥ दग्धमन्नं द्विपक्वं च मसूरान्नं सवल्कलं॥११॥ उद्दाल
काः पर्युषितमन्नमामिषमुच्यते॥ वृंताकानि पटोलानि तुंबिका च कलिंगकं॥१२॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति॰ बिंबीफलानि च पूंसं फलशाकेषु चामिषं ॥ गृंजनं रक्तमूलं च पलांडुं लशुनं तथा ॥
॥१३॥ सर्वे दैवामिषाणि स्युः कार्त्तिके लशुनं त्यजेत ॥ ईशराजान्नपायसं च श्राद्ध
१८ नार्थं सदाकृते ॥१४॥ ज्ञेयं तदामिषं मार्गे क्षुशरान्नं न दुष्यति ॥ मांसं तु सर्वदा त्या
ज्यं कार्त्तिके तु विशेषतः ॥१५॥ परमांसैः स्वमांसानि यः पुष्णाति नराधमः ॥ पर
जन्मनि तस्यैव विष्टायां जायते कृमिः ॥१६॥ बालान्मृगान्पक्षिणो वा तथा बाल
फलानि च ॥ घातयंति दुरात्मानो जायंते मृतबालकाः ॥१७॥ सर्वाण्येकत्र दाना
नि सर्वतीर्थान्यथैकतः ॥ सर्वव्रतान्येकतश्च अहिंसा कलया समं ॥१८॥ एवं विचा
र्य भुंजीयात् दन्ते विष्णुनिवेदितं ॥ वैश्वदेवस्यांतरे तु यत्र आगच्छति भिक्षुकः ॥१९॥ १८
चांडालो वाथ चौरो वा विष्णुरूपी न संशयः ॥ सायंकाले उषःकाले वैश्वदेवस्य चां
तरे ॥२०॥ अतिथिर्विमुखो याति स तु दुःखस्य भाजनं ॥ एवं भुक्त्वाचमेत्पश्चाद्य

थोच्छिष्टं न तिष्ठति ॥२१॥ दंतोच्छिष्टं शलाकाभिर्निर्हरेन्नैव पीडयेत् ॥ दृढं यद्दंतसं
लग्नं मुखोच्छिष्टं तत्तु दंतवत् ॥२२॥ तन्निष्कासनतश्चेत् स्यात्कदाचिद्रुधिरागमः ॥
चांद्रायणत्रयं कुर्यात्तस्य संशुद्धिहेतवे ॥२३॥ नक्षयेन्मुखं शुध्यर्थं तुलसीती
र्थवारिणा ॥ तुलस्या धारणं कार्यं कार्त्तिके तु विशेषतः ॥२४॥ तुलस्यां सर्वतीर्था
नि तुलस्यां सर्वदेवताः ॥ कार्त्तिके मासि तिष्ठंति नात्र कार्या विचारणा ॥२५॥ य
स्यैव मृत्युसमये तुलसी मुखसंस्थिता ॥ महापापो दुराचारः कीकटो वापि संस्थि
तः ॥२६॥ न यात्यसौ संयमनीं विष्णुलोके महीयते ॥ तुलसीमंजरीभिर्यो विष्णो
र्वा शिवस्य च ॥२७॥ सहस्रनामभिः पूजां यः कुर्याद्भक्तितत्परः ॥ किं दानैः किं व्र
तैस्तस्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥२८॥ तुलस्यमृतजन्मासि सदा त्वं केशवप्रिये ॥ केश
वार्थं विचिन्वामि वरदा भव शोभने ॥२९॥ मंत्रेणानेन तुलसीं तु स्याद्धरितुष्ट

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
१९

ये॥ अंगणे तु समालोक्य तुलसीनां कदंबकं॥ २०॥ तद्गृहं नाविशंत्येव यमदूता न सं
शयः॥ यत्किंचिद्दीयते दानं तुलस्या च समन्वितं॥ २१॥ अपात्रेपि प्रयुक्तं तन्नत्रे ते
न्नरकं नरः॥ संसारव्यवहारेण दिनशेषं समापयेत्॥ २२॥ सायंकाले पुनर्गेहाद्विष्णो
र्देवालयं प्रति॥ संध्यां कृत्वा तत्र दीपा प्रयुंजीत यथाबलं॥ २३॥ निशाया प्रहरद्वा
ये कुर्याज्जागरणं सदा॥ ब्रह्मचर्यव्रतं कुर्याद्भार्यायां यदृतौ तथा॥ २४॥ तयाका
मयमानो वा गच्छंस्तत्र न दोषभाक्॥ हरिसंतुष्टये कार्यस्त्यागो वा स्वस्य वस्तुनः॥ २५॥
मासांते हि जवर्या यद्दत्वा तद्व्रतपूर्त्तये॥ सर्वव्रतानि चैकत्र सर्वसंज्ञतमथैकतः॥ २६॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सत्यं संभाषयेत्सदा॥ अन्यधर्मप्रवृत्तिः कुलजातिविनागतः॥
॥ २७॥ अधिकारी कार्त्तिके तु सर्व एव जना नृणां॥ कलौ कलुषचित्तानामुपायो नैव १९
वर्त्तते॥ २८॥ उद्धारार्थं कार्त्तिकस्य व्रतं कुर्यात्तदेहितः॥ तावद्गर्जंति पापानि ब्रह्मह
त्यादिकानि च॥ २९॥ न कृतं कार्त्तिकस्नानं यावज्जंतुभिरादरात्॥ गोग्रासः का

र्त्तिकमासि विशेषाद्वैस्तु दीयते॥ ४०॥ तेषां पुण्यफलं वक्तुं न शक्नोति पिताम
हः॥ विष्णुदेवालयं प्रातः संमार्जयति कार्त्तिके॥ ४१॥ तस्यैव कुंभभुवने जाय
ते सुदृढं गृहं॥ दद्यात्कार्त्तिकमासे तु धर्मकाष्ठानि भूरिषः॥ ४२॥ न तत्पुण्यस्य
नाशोस्ति कल्पकोटिशतैरपि॥ सुधादिलेपयेद्यस्तु कार्त्तिके विष्णुमंदिरं॥ ४३॥
चित्रादि कलिखद्वापि मादते विष्णुसन्निधौ॥ रात्रिशेषे च वै स्नानं मुत्तमं विष्णु
तुष्टिकृत्॥ ४४॥ सूर्योदये मध्यमं तद्यावन्नास्तमिति कृत्तिका॥ तावदेव नवं स्ना
नमन्यथा तन्न कार्त्तिके॥ ४५॥ देवालये वा तीर्थे वा हृता दुष्टे नृपे करः॥ तैर्मोचये
ति ये लोकास्तेषां धर्मस्तु नेतकः॥ ४६॥ स्नाने स्त्रीभिर्विधातव्ये गृहीत्वाज्ञां धव
स्य च॥ अपृष्ट्वा यत्कृतं कर्म भर्त्तारं तत्सेयं व्रजेत्॥ ४७॥ स्त्रीणां नास्त्यपरो ध
र्मो भर्त्तारं प्रास्य कश्यप॥ कुर्यात्सहस्रपापानि भर्त्ताज्ञो यस्समाचरेत्॥ ४८॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
२०

सैवधर्मवतीलोके न जायेतव्रतादिना॥ दरिद्रः पतितोमूर्खोदीनोपिय
दि चेद्भवः॥५९॥ तादृशाः शरणंः स्त्रीणां तत्यागान्निरयं व्रजेत्॥ इतिस
नत्कुमारसंहितायां कार्त्तिकमाहात्म्ये सप्तमोध्यायः॥७॥ अरुण उवाच॥
कस्मिन्तीर्थे विशेषेण फलं कार्त्तिकसंभव॥ स्नात्वा एतद्दाख्याहि भगवन्
भूतभावन॥१॥ सूर्य उवाच॥ यत्र कुत्रापि कर्त्तव्यं जलस्नानं तु कार्त्तिके॥ ततो
दशगुणं पुण्यं शीततोयनिमज्जनात्॥२॥ ततः शतगुणं पुण्यं बहिः कूपाद
केकृतं॥ कूपात्सहस्रगुणितं फलं वापीनिषेवणः॥३॥ ततो युतगुणं पुण्यं
तडागस्नानतो भवेत्॥ ततो दशगुणं पुण्यं निर्झरेषु निमज्जनात्॥४॥ त २०
तोधिकतरं पुण्यं नदीस्नानस्य कार्त्तिके॥ नद्या दशगुणं पुण्यं तीर्थस्नानेख
गोत्तम॥५॥ ततो दशगुणं पुण्यं नद्यो यत्र तु संगमः॥ नदीत्रयस्य संयोगे पुण्य

स्यांतानविद्यते॥६॥ सिंधुः कृष्णाच वेणाच यमुनाच सरस्वती॥ गो
दावरी विपाशा च नंदाचनर्मदा मही॥७॥ कावेरी शरयूः सिप्रा तथा चर्मण्व
ती नदी॥ वितस्ता वेदिका शोणा वेत्रवत्यपराजिता॥८॥ गंडकी गोमती पू
र्णा ब्रह्मपुत्रः सरोत्तमं॥ वाग्मती च शतद्रुच तथा बदरिकाश्रमः॥९॥ दुर्लभाः
कार्त्तिके त्वेते तीर्थान्यर्थानि बोधमे॥ सर्वेभ्योपि स्थलेभ्यश्च आर्यावर्त्तं तु पु
ण्यदः॥१०॥ कोल्लापुरी ततः श्रेष्ठा ततो कांचीह्यं स्मृतं॥ अनंते से नवसति
वीराहस्त्रमेवच॥११॥ चक्रक्षेत्रं ततो पुण्यं मुक्तिक्षेत्रं ततोधिकं॥ अवंतिका त
तः श्रेष्ठा ततो बदरिकाश्रमः॥१२॥ अयोध्या च ततः श्रेष्ठा गंगाद्वार ततोधिकं॥ ततः
कुनखलं तीर्थं ततो मधुपुरी वरा॥१३॥ एकोपि कार्त्तिको मासो मथुरा यमुनाजले॥
ये स्नातास्ते तु वैकुंठे वृद्धकालं वसंति हि॥१४॥ राधा दामोदरो स्नात्र स्वयं स्नातस्तु का

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
२१

र्त्तिके॥ अंतां मधुपुरीं आभुनां च विशेषतः॥१५॥ द्वारावतीं ततः अष्टं प्रत्यहं स्नाति
केशवः॥ षोडशस्त्रीसहस्राणां साद्धं यादवसंयुतः॥१६॥ द्वारकायां मृत्तिकया तिल
कोयेन मस्तके॥ धार्यते सोन राज्ञ यो जीवन्मुक्तो न संशयः॥१७॥ द्वारकास्नानमा
हात्म्यं न वक्तुं शक्यते मया॥ गोविंदार्पितचित्तानां जायते पुण्य भारत॥१८॥ तत्ता
भागीरथी श्रेष्ठा यत्र विंध्येन संगता॥ तस्माद्दशगुणं पुण्यं तीर्थराजे विराजते॥१९॥
नामोच्चारणमात्रेण गंगाया यत्फलं भवेत्॥ न तत्सहस्रतीर्थानां यात्रास्नानेन ना
प्यते॥२०॥ गंगा गंगेति यो ब्रूयाद्योजनानां शतैरपि॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णु
लोकं स गच्छति॥२१॥ येषां येषां तु पापानां प्रायश्चित्तं न विद्यते॥ तानि तानि विन
श्यंति गंगाबिंदोस्तु स्पर्शतः॥२२॥ ये वदंति नदीं गंगां ते नरा नरकौकसः॥ अयं
ब्रह्मदेवः साक्षान्महेशानद्भुतः स्वकं॥२३॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्याः सर्वे गंगामुपा २१

सते॥ कलौ वर्षसहस्राणि विष्णुस्त्यक्ष्यति मेदिनीं॥ तदर्धं जान्हवीतोयं तदर्धं देव
तागणाः॥ यावत्तिष्ठति गंगात्र तावत्तीर्थानि संति च॥२५॥ स्वस्वस्थाने नृणां पा
पं तावद्देवहरंति च॥ यदेतद्दृश्यगंगास्या को वा तत्पापमाहरेत्॥२६॥ विचार्यैवं
तु तीर्थानि गमिष्यंति परात्परं॥ तस्मान्मुनीश्वरा सर्वे यावत्तिष्ठति जान्हवी॥२७॥
तावच्च क्रियतां धर्मस्ततो धर्मो निर्व्वाप्यतां॥ समाधिं गच्छ सुदृढं यावत्कृतयुगं
भवेत्॥२८॥ अन्यथा कलिकालेन च भ्रंशनीया भवत्सुधीः॥ ततः श्रेष्टतरा काशी
यस्या नाशो न जायते॥२९॥ यदाश्रयेण गंगापि सर्वपापं व्यपोहति॥ काशिकाया
नैव नाशो ब्रह्मण्यपि मृतेऽपि सति॥३०॥ तथा काशीकृतं कर्म सुकृतं वाथ दुष्कृतं॥
नैव नाशं समायाति कल्पकोटिशतैरपि॥३१॥ यद्दर्शनार्थं गंगापि जाता उत्तरवाहि
नी॥ तस्यां पंचनदं तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतं॥३२॥ मया यत्र तपस्तप्तं प्रस्वेदात्किर

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
२२

णानदी॥गभस्तीशाद्धाजोगंगायासहसंगता॥३३॥धूतपापापितत्रैवचंद्रां
शकसमुद्भवा॥रुद्रांशकसमुद्भूतास्वयंभागीरथीस्थिता॥३४॥विष्ण्वंशसमुद्भूता
यमुनातत्रचागता॥ब्रह्मांशसंभवायत्रदृश्यतेचसरस्वती॥३५॥तीर्थंपंचनदेना
ममूमावकेविराजते॥आगतेकार्त्तिकेमासिरौरवंनरचेगताः॥३६॥आक्रोशंतेतु
पितरोवंशस्माकंभविष्यति॥कश्चिद्भाग्यवतांश्रेष्ठोगत्वापंचनदेशुभे॥३७॥अस्मा
कंतर्पणंकुर्यान्नरकार्णवतारकं॥तीर्थराजादितीर्थानिप्राप्तकार्त्तिकमासके॥३८॥
स्नानार्थंपंचगंगायांसमायांतिनसंशयः॥कृत्वातुलसपापानिस्नात्वापंचनदेशुभे॥
३९॥बिंदुमाधवमभ्यर्च्यमुक्तोजन्मांतरेभवेत्॥दद्याद्रात्रौपंचनदेदीपंयोविधि
पूर्वकं॥४०॥तस्यवंशेप्रजायंतेबालकाःकुलदीपकाः॥कार्त्तिकेमासियोविप्रागभ
स्तीश्वरसन्निधौ॥४१॥शतरुद्रीजपंकृत्वामंत्रसिद्धःप्रजायते॥सर्वतीर्थानिग २२

च्छंतितत्तत्तीर्थदिनेखलु॥४२॥यात्रार्थंकाशिकास्थानिनयांतिक्वापिसारेथ॥तानिसर्वाणि
चायांतिस्नातुंपंचनदेशुभे॥४३॥मणिकर्ण्यपिचायातिपुर्यादीनांतुकाकथा॥दुर्लभोमानु
षोदेहःदुर्लभाकाशिकापुरी॥४४॥तत्रापिकार्त्तिकेमासिपंचगंगातिदुर्लभा॥यैःस्नानंका
र्त्तिकेमासिसहस्रंपंचनदेशुभे॥४५॥सर्वतीर्थकृतस्नानात्फलंकोटिगुणंभवेत्॥वाराणस्यां
तुयेस्थित्वात्रिवर्षंकार्त्तिकव्रतं॥४६॥सोपांगसांगंयेमर्त्यैःकृतंभक्त्यैकृतस्वरैः॥इहलोके
फलंतेषांप्रत्यक्षंजायतेस्वर्ग॥४७॥संपत्त्याचैवसंतत्यायशोभिर्धर्मबुद्धिभिः॥नवेतिसं
युताब्रूतकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छथ॥४८॥इतिश्रीसनत्कुमारसंहितायांकार्त्तिकमाहात्म्येअष्टमा
ध्यायः॥८॥ऋषयऊचुः॥कार्त्तिकस्यउपांगानिकृतानिकथयंतुनः॥कृतेषुयेषुभवंतिसंपू
र्णंकार्त्तिकव्रतं॥१॥वालखिल्याऊचुः॥आश्विनेशुक्लपक्षेतुनवम्यांचैवपूर्णिमा॥तत्रादौ
पूजनंकुर्याच्छ्रियाजागर्त्तिपूर्वकं॥२॥नारिकेलोदकंपीत्वाअक्षक्रीडांसमारभेत्॥निशीथेव
रदालक्ष्मीकोजागर्त्तीतिभाषिणी॥३॥जगत्समनुमतीतस्यांलोकचेष्टावलोकनी॥तस्मैवि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्तं प्रयच्छामि यो जागर्त्ति महीतले ॥४॥ सर्वथैव प्रकर्त्तव्यं व्रतं दारिद्र्यभीरुभिः ॥ ए
तद्व्रतप्रभावेन वलितोपि धनी भवत् ॥५॥ ऋषय ऊचुः ॥ वलितः प्रोच्यते को सौ लब्धवान्स
कुतो व्रतं ॥ एतद्विस्तरतो ब्रूत वालखिल्याः परंतपाः ॥६॥ वालखिल्या ऊचुः ॥ ब्राह्मणो वलि
तो नाम मागधः कुशसंभवः ॥ नानाविद्याप्रवीणोसौ संध्यास्नानपरायणः ॥७॥ याचनं मरण
तुल्यं मन्यते स द्विजोत्तमः ॥ गृहागतं संगृह्णाति नान्यं याचयते क्वचित् ॥८॥ तस्य भार्या महा
चंडी नित्यं कलहकारिणी ॥ मद्गिन्यः स्वर्णरूप्यालंकारादिविभूषितः ॥९॥ नानामाल्यांब
रधरा दृश्या देवांगना इव ॥ अहं दरिद्रस्य गृहपतितास्मि दुरात्मनः ॥१०॥ लज्जा मां बाध
ते नित्यं ज्ञातीनां मुखदर्शने ॥ धिगस्तु चैतद्विद्यायां निर्धनस्य कुलस्य च ॥११॥ एवं
वदति लोकेषु न करोति पतीरितं ॥ संकल्पं कृतवत्येकं यद्यद्भर्त्ता वदिष्यति ॥१२॥ २३
विपरीतं करिष्यामि यावल्लक्ष्मीः प्रसीदति ॥ भर्त्तः पाषाणबुद्धे त्वं चौर्यं कुरु नृपाल
ये ॥१३॥ आनीय ताधनं भूरि नोचेत्त्वां ताडयाम्यहं ॥ स्नानं रादति नाश्नाति कदाचिद्

हुखादति ॥१४॥ स्वकपालं ताडयति एवं क्लेशयते पतिं ॥ सोपि तस्यास्तु चरितं या
चनाद्दुःखभीतितः ॥१५॥ नोवाच वचनं किंचिद्यथालाभेन तोषितः ॥ एकस्मिन्श्रा
द्धपक्षे तु उद्विग्नो भूद्द्विजोत्तमः ॥१६॥ एतस्मिन्वत्सरे सर्वं श्राद्धसामग्रिकं गृहे ॥ वेत्त
ते गृहिणी चेयं न करिष्यति किंचन ॥१७॥ इत्युद्विग्नमना विप्रो न भाषयति किंचन ॥ चि
तया विष्टमेवं तमाययौ मित्रमुत्तमं ॥१८॥ नाम्ना गणपतिख्यातं तस्मिन्नभ्यागते सति ॥
नो वाच पूर्ववद्वार्त्तां मित्रं वचनमब्रवीत् ॥१९॥ नो भो वलित चित्ते किमर्थं चिंतयान्वि
तं ॥ अवश्यं स्वधिया कृत्वा चिंतां ते निर्हराम्यहं ॥२०॥ वलित उवाच ॥ अधुना पितृप
क्षे तु पितुः श्राद्धे समागते ॥ गतं ॥ सामग्रिकं चास्ति गृहे विपरीतकरी प्रिया ॥२१॥
कथं संपद्यते श्राद्धमिति चिंतायुतास्म्यहं ॥ गणपतिरुवाच ॥ धन्योसि कृतकृत्योसि
भार्या यस्येदृशी गृहे ॥ ब्रूहि त्वं वैपरीत्येन न भार्या कार्यं करिष्यति ॥२२॥ वलितस्तत
थेत्युक्त्वा सायं भार्यामभाषत ॥ अनर्थकं रकचंडिपरस्वः श्राद्धं कः पितुः ॥२३॥ नस्था
पितधनं यस्मान्मदर्थे ते स्तु पापके ॥ तस्मात्तु शीघ्रं पाकं त्वं कुरु दुष्टे करीषि चेत् ॥२४॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰र्त्ति॰ ब्राह्मणयो द्यूतकाराः शौचाचारविवर्ज्जिताः ॥ निमंत्र्यास्ते त्वया नेद्रे नोत्तमास्ते कदाचन ॥
॥२५॥ इति नेत्रेर्वचः श्रुत्वा संजारस्तु महान्कृताः ॥ निमंत्रितास्त्वसद्विप्राः कांच्चेपाकः
२४ कृतःस्त्वया ॥२६॥ विपरीतैरेव वाक्यैः श्राद्धं संपादितं तथा ॥ पिंडदानं ततः कृत्वा भार्यावि
चनमब्रवीत् ॥२७॥ विसर्ज्य पिंडान्नीत्वा त्वं क्षिप गंगाजले शुभे ॥ पिंडानीतास्तथेत्यु
क्त्वा शौचकूपेव्यचिक्षिपत् ॥२८॥ तच्छ्रुत्वा वल्लितो दुःखीव न्व्याकुलिताननः ॥ क्रोधा
द्विनिर्ययौ गेहात्संकल्प्यं कृतवानिति ॥२९॥ लक्ष्मीर्यदि प्रसन्नास्यात्तदान्नं नक्ष्याम्य
हं ॥ तावत्कंदफलाहारी वनमध्ये वसाम्यहं ॥३०॥ इति संकल्प्य सो विप्रो गहने निर्ज्जने
वने ॥ एको धर्मनदीतीरे वृक्षवल्कलधारकः ॥३१॥ विंशद्दिनानि निवसद्गतास्त्रिषपूर्णि २४
मा ॥ कालीवंशसमुद्भूताः नागकन्याः सुलोचनाः ॥३२॥ निवसंति वने तस्मिन्व्रतं च कु
रमाप्तये ॥ श्वेतीकृतं तु सुधिया गृहं चेंद्रप्रतापमं ॥३३॥ मंडलानि विचित्राणि नानापि

ष्टैः कृतानि च ॥ पंचामृतानि रत्नानि दर्पणाच्छादनानि च ॥३४॥ स्थापयित्वेंदिरा पूजा कृ
ता ताभिः प्रयत्नतः ॥ एवं तु प्रथमे याममो बाल्का भिनीत एव हि ॥३५॥ प्रारब्धं च ततो द्यूतं
तुर्यतास्तु नलंभिरे ॥ चतुर्भिस्तु विना स्त्रीणां क्रीडनं नैव जायते ॥३६॥ तस्मान्मृगयस्तरी
यस्तु विचार्यैवं विनिर्गता ॥ कन्यैका तु नदीतीरे ददर्श वल्लितं द्विजं ॥३७॥ ज्ञात्वा तं साधु
चरितं सचिंतं च मुखाकृते ॥ उवाच वचनं चारु द्विज कोसि समागतः ॥३८॥ याह्यद्य क्री
डितुं द्यूतं लक्ष्मीप्रीतिकरं परं ॥ इत्थं तद्वचनं श्रुत्वा वल्लितो वाक्यमब्रवीत् ॥३९॥ वल्लि
तउवाच ॥ द्यूतेन क्षीयते लक्ष्मी द्यूतात् धर्मो विनश्यति ॥ मुग्धा वदद्दसि किं त्वं कथं लक्ष्मी
प्रसीदति ॥४०॥ कन्योवाच ॥ नाघसि त्वं पंडितवत्कर्मते स्ति तु मूर्खवत् ॥ इषस्य शुक्लपूर्णि
मायां द्यूतात्लक्ष्मी प्रसीदति ॥४१॥ द्यूतक्रीडां तु दृष्ट्वैव कौतुकं पश्य चेंदिरं ॥ इत्युक्त्वा सो तयाऽऽ
नीतो क्रीडार्थं स्वस्य मंदिरे ॥४२॥ दत्वा तस्मै नारिकेलजलं नक्ष्यादिकं तथा ॥ प्रारब्धं च

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ततोद्यूतंश्रीलक्ष्मीप्रीयतामिति॥४३॥लापितानिचरत्नानिकन्याभिर्ब्राह्मणेनतु॥को
पीनंलोपितंस्वीयंताभिर्निर्जितमेवतत्॥४४॥ब्राह्मणःक्रोधसंयुक्तःकिंकर्त्तव्यंमया
धुना॥उपवीतंलापयित्वाततःस्वीयकलेवरं॥४५॥लापयिष्यामिनिश्चित्यउपवीतंल
लापसः॥ताभिर्जितंचतदपिशरीरंलापितंस्वकं॥४६॥ततोर्धरात्रसंजातेलक्ष्मीनारा
यणाउभौ॥आगतौलोकचरितंद्रष्टुंविप्रंददर्शतः॥४७॥व्युपवीतंविकोपीनंचिंतयाति
कृशीकृतं।उवाचवचनंविष्णुःशृणुत्वंपद्मलोचने॥४८॥तवव्रतकरंविप्रंकथंजातंस
चिंतकं॥तस्मादनंकुरुक्षिप्रंलक्ष्मीवंतंसुखाचितं॥४९॥इतिविष्णुवचःश्रुत्वापद्मयासौ
कराक्षितः॥बालाविरहराजातस्तत्कालेमदनोपमः॥५०॥ततःकामनसंविद्धाःस्तास्क
यानागकन्यकाः॥विप्रायवचनंप्राचुःशृणुविप्रतपोधन॥५१॥यद्यस्माकंभिर्जितंस्त्वं
चेद्भर्त्तास्माकंवचानुगः॥वयंत्वयानिर्जिताश्चयथेच्छसितथाकुरु॥५२॥इतितद्व्च
नंश्रुत्वातथामन्यसचद्विजः॥क्रीडनात्ताःजिताकन्याःगांधर्वेणविवाहिताः॥५३॥ २५

तासांरत्नानिताश्चापिगृहीत्वास्वगृहंययौ॥प्राप्तंचंडीतिरस्कारान्मयेदंभाग्यमुत्तमं॥५४॥
तस्मात्संमानिताचंडीसापिप्रीताबभूवह॥चकारस्वामिनश्चाज्ञांइत्यंलक्ष्मीव्रतंत्वि
दं॥५५॥बहुरात्रिव्यापिनीयासात्रपूर्णाविशिष्यते॥एवंलक्ष्मीव्रतंकृत्वानदरिद्रान
दुःखभाक्॥५६॥कथांश्रुत्वाविधानेनव्रतस्यापिफलंलभेत॥इतिसनत्कुमारसंहिता
यांकार्त्तिकमाहात्म्येलक्ष्मीव्रताख्यानंनामनवमोध्यायः॥९॥कस्मादिमासक्रमतः
कार्त्तिकस्यादिमातिथिः॥आकाशदीपदानंतुकुर्वंतुद्विजसत्तमाः॥१॥तुलायांति
लतैलेनसायंसंध्यासमागमे॥आकाशमेकंयोदद्यान्मासमेकंनिरंतरं॥२॥सश्रीका
यश्रीपतयेश्रयानसविमुच्यते॥आकाशदीपवंशस्तुविंशद्धस्तोत्तमोभवेत्॥३॥मध्य
मोनवहस्तःस्यात्कनिष्ठःपंचहस्तकः॥यथादूरस्थितेर्लोकैर्दृश्याद्दृश्याकेवद्भवेत॥
॥४॥तथाम्नादिकरंडेषुदीपदानंविशिष्यते॥वंशस्यनवमांशेनलंबाकार्यापताकिका॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
२६

॥५॥मयूरपिच्छमुष्टिंवाकलशंवापरिन्यसेत्॥विष्णुप्रीतिकरोदीपःपित्रुद्धारस्यका
रकः॥६॥एकादश्यास्तुलाकोह्यादीपदानमतोपिच॥दामोदरायनभसितुलायांलो
लयासह॥७॥प्रदीपंतेप्रयच्छामिनमोनंतायवेधसे॥आकाशदीपसदृशंपितृद्धारकरं
नहि॥८॥अत्रार्थेकथयिष्यामिचेतिहासंपुरातनं॥विप्रानवच्छविंध्याद्रौहरिकोना
मतापसः॥९॥वेदशास्त्रप्रवीणश्चज्ञानविज्ञानसंयुतः॥तस्यपुत्रद्वयंजातंचित्र
भानुमनोजवौ॥१०॥वेदपाठादिनिरतौउभौधर्मपरायणौ॥द्यूतस्यव्यसनंजातंतयो
र्दैवस्ययागतः॥११॥व्यसनंतुततेनैवपितुर्द्रव्यंविनाशितं॥जातंपरस्त्रीव्यसनंयुवाव
स्थावतातयोः॥१२॥नजायंतेनिर्धनानांद्यूतवेश्यास्त्रियापिच॥चौर्यंविधीयतातत
स्मादेवंमंत्रयतुश्चतौ॥१३॥चक्रतुस्तत्रचौर्याणिलोकत्रातौविमावपि॥ततःसंत्यज्य
तंदेशंययतुर्गहनंवनं॥१४॥मृगयाजीविनौजातौसर्वधर्मबहिष्कृतौ॥प्रातःस्नानप्र २६

कुर्वंतौवैकेधर्मसमाश्रितौ॥१५॥तस्मिन्वनेनिवसतिभिल्लेंद्रोजिल्लीहलुकः॥ननानीना
मतत्कन्यासौंदर्यस्यकेशावधिः॥१६॥दृष्ट्वातौतरुणौशूरौउभावपितयादृतौ॥तयासर्व
पितुर्द्रव्यंताभ्यामेवसमर्पितं॥१७॥एकेधर्मसापिचक्रेपित्रर्थंदीपदानकं॥एकदातुत
याप्रोक्तौननान्याभ्रातरौउभौ॥१८॥अद्यमज्जनकंश्राद्धंलुंठनीयानकापिहि॥उभाव
पियुवांविप्रौमयाज्ञातौयथोपितं॥१९॥अन्यपिकिंचिद्रूप्रा[illegible]न्मयाज्ञातास्तुसर्व
या॥ब्रह्मचर्यव्रतीचाहंयुवामपितथाविधौ॥२०॥मयासहनसंबंधःक्रीयतामितिचा
हसा॥ततस्तयाततिसंभारामांसानिविविधानिच॥२१॥शापपाकादिकंसर्वंसम्यग्निष्पा
दितंतथा॥ताभ्यांभुक्तंयथेच्छंतुवक्तीचकनीयसा॥२२॥ततश्चाजीर्णमिनवदसा
ध्यंसविलंबकं॥ततःकालवशंप्राप्तौवनेतस्मिन्मनोजवः॥२३॥बध्वायमनरैर्नी
तःसंयमिन्यांचकुट्टितः॥चित्रगुप्तस्तुतंदृष्ट्वादूतान्वाक्यमिदंब्रवीत॥२४॥नयंतेने
तुपापिष्ठंमंधतामिस्रसंज्ञके॥त्यजंतुकुंभीपाकेचशिर्षसंस्फोटयंतुच॥२५॥कुंभीपाके

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति० २७ ततः क्षिप्तो नायं तस्मिन्विपच्यते ॥ अथ तामिस्रकेऽस्यक्तस्तत्र पश्यति दूतवत् ॥२६॥ इत्या
श्चर्ययुता दूता धर्मराजं व्यजिज्ञपुः ॥ दूता ऊचुः ॥ कुंभीपाके तिसंक्षिप्ते क्षिप्तोस्माभिर्म
नोजवः ॥ नैतस्य जायते पीडा स्नाति मर्त्यो यथा जले ॥२७॥ यम उवाच ॥ आनीयतां त
तस्तूर्णं मीपस्तु एयं मनोजवं ॥ धर्मराजाज्ञया तैस्तु समानीतास्य संनिधौ ॥२८॥ दृष्ट्वा
तं धर्मराजोपि दूतानाज्ञापयन्निति ॥ सदास्य स्नानशीलत्वात् कुंभीपाको न दाधते ॥२९॥
ननान्याकल्पितो दीपः पित्रर्थं गगने शुभे ॥ निक्षिप्त एतद्धस्तात्तस्ताद्दृशं शापफलं तु यत् ॥
॥३०॥ अनेन लब्धं तस्यैव पुण्यात्तामिस्रनाशनं ॥ पुण्यद्वयं न रादस्य निरये वसतिर्नहि ॥
॥३१॥ तस्मास्त्विप्राच देहाय क्रियतां कर्मभोगभाक् ॥ ततः पिशाचो भूत्वासौ तस्मिन्नेव
॥ तु पिप्पले ॥३२॥ गृहादिन्यादत्तमन्नं भुक्त्वा तत्रैव तिष्ठति ॥ एकदा तु चतुर्दश्यां संध्याका २७
ले उपस्थिते ॥३३॥ कृष्णपक्षे दीपदानं कर्त्तुं पितृहिताय सा ॥ ननान्युपगता नत्तीमृगया
र्थं कुचिद्गतः ॥३४॥ स्नात्वा स्वच्छाचरं धृत्वा नानालंकारभूषिता ॥ ययौ सा दीपदानार्थं

मा क्रीतात्ते नरस्य सा ॥३५॥ पूर्वजन्मनि संबंधो येषां येषां प्रजायते ॥ त एव भूते पश्यंते नक
दाचिस्य रजनाः ॥३६॥ तेन दृष्टा तु सा बाला क्षणान्लग्ना बभूव ह ॥ नं त्काम्नघेणकाद्यं च
जहास च रुरोद च ॥३७॥ गीतं गायति चात्मानं कदाचित्तापयत्यपि ॥ नृत्यं च कुरुते का
पि क्षणाद्दंतैश्चखादति ॥३८॥ सर्वे निद्राभिद्रुपत्यस्तद्दासादासिकास्तथा ॥ भ्रातृपुत्रा
दयः सर्वे आगतास्तु सहस्रशः ॥३९॥ कश्चिद्ददाति वा तायं कश्चिद्दृत्ति पिशाचकः ॥ डा
किनी शाकिनी केचिदभिचारमथापरे ॥४०॥ यस्त्रंदेवं दानवं च धत्तूरादिकं भक्षणं ॥ त
केयंति परस्त्रीका दुष्टजीवस्य दशनं ॥४१॥ ध्रियतां वध्यतामेको धूप्यतां दीप्यतां परः ॥
कश्चिन्मंत्रयते तां च नष जं के पि कुर्वते ॥४२॥ एतस्मिन्नंतरे नत्ती चित्रभानुः समाय
यौ ॥ आकारितस्तु मंत्रज्ञा उपाया बहवः कृताः ॥४३॥ केचित्ताडयते सापि केचिद्ददाति
गच्छति ॥ केचिद्दोष मते स्वर्थं बलास्यापि कदाचन ॥४४॥ बलिदानानि गृह्णाति गच्छ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
२८

मीति वदत्यपि ॥ बद्धा कश्चिद्द्वारके न तिष्ठते तिमुमूर्षिता ॥ ४५ ॥ निनत्ति शृंखलां कापि गृहं
पातयति कश्चन ॥ एवं जाता त्वसाध्या सा गृहमध्ये निवेशिता ॥ ४६ ॥ एकदा तेन मार्गेण
बहुशः कर्कला जनः ॥ पंचक्रोदादकं गृह्य करं केश्वरशासनात् ॥ ४७ ॥ नोर्द्धमासि प्रस्थिते
स्तत्तद्गृहे वसतिः कृतः ॥ तेषां मध्ये सुधीः कश्चिद्ब्राह्मणो पांचनदस्तवे ॥ अपठद्रामरक्षादि
विष्णुपंजरकादि च ॥ तच्छ्रुत्वा तु पिशाचोसौ जातः प्रस्वस्थमानसः ॥ ४८ ॥ संत्राड्गु बंधनं
दंचत्यक्त्वा चष्टं सुसंस्थितः ॥ ततस्तेन तु भुक्तेन शयनाय स्तरः कृतः ॥ ५० ॥ विक्षिप्तं स्थान
शुध्यर्थं पंचनद्युदकं च तैः ॥ इतस्ततस्तच्छिरसि विंदवः पतिताः खग ॥ ५१ ॥ ज्ञाने तस्य समुत्पं
न्नो विंदुस्पर्शनमात्रतः ॥ उवाच वचनं चारु कन्नवेतः समागताः ॥ ५२ ॥ तोयमेतत्स्थितं कुत्र किं
वाद्य नादकं चिदे ॥ दत्वा किंचित्प्राशनार्थं दीयतां स्वल्पमर्वाहि ॥ ५३ ॥ कृपालुना तेन दत्तं जलं
पांचनदं शुभं ॥ तत्पीत्वा विमला बुद्धिः क्षणादेवास्य जायत ॥ ५४ ॥ पूर्वजन्म च संस्मारयम् २८

लोकेयमंकथा ॥ गत्वा त्वात्तश्च चरणे धृत्वा दीने रुरोद सः ॥ ५५ ॥ आत्मनश्च गतिः प्रोक्ता उपा
यो स्या विधीयतां ॥ त्वात्रासर्वे कार्पटिकाः पृष्टास्तत्र युरादरात् ॥ ५६ ॥ कार्पटिका ऊचुः ॥
जानाति काशीतीर्थानां महिमा करलेश्वरः ॥ यज्जलस्य प्रभावेन पिशाचो मृत्तसात्विकः ॥
॥ ५७ ॥ अस्माकं दीयते राज्ञा एको ग्रामश्च वार्षिकं ॥ स्वर्णमुद्राशते काशीजलाहरण हेतवे ॥
॥ ५८ ॥ गम्यतां पंचदिवसैर्भवद्भिः काशिकां पुरीं ॥ तिष्ठंति पंडितास्तत्र विचार्य गतिस्तत्तमा ॥
॥ ५९ ॥ एवं तद्वचनं श्रुत्वा गृहीत्वा सधनं बहु ॥ सकुटुंबः काशिकां स ददर्श हरसेवितां ॥ ६० ॥
काशीप्रवेशकाले तु गणै रौद्रैर्निराकृतः ॥ तच्छरीरात्पिशाचो सा उवाच करुणं वचः ॥ ६१ ॥
त्वात गणा मां स्पृधीतिममो द्वारा विधीयतां ॥ अदृश्या भवता चेत्तद्गत्वोपायो विधीयतां ॥
॥ ६२ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य चित्रनानुः समागतः ॥ काश्यां सकलवृत्तांतं पंडितेभ्यो निवेद
यत् ॥ ६३ ॥ तन्मोक्षणाय चादिष्टो दयआकाशदीपकः ॥ आकाशदीपदानेन पिशाचोपि
समागतः ॥ ६४ ॥ वाराणस्यां न नान्याः सपुत्रा भूद्गुणसंयुतः ॥ कृत्वा सर्वे पितेकाशीवासं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मोक्षमवाप्नुयुः॥६५॥नमःपितृभ्यःप्रेतेभ्योनमोधर्मायविष्णवे॥नमोयमायरुद्रायकांतार
पतयेनमः॥६६॥मंत्रेणानेनयोमर्त्यःपितृभ्यःखलुदीपकं॥प्रयच्छतिगतायेस्युर्नरकेतेपि
यांतिवै॥६७॥उत्तमांगतिमित्यंतेदीपदानंमयेरितं॥लक्ष्मीसंतानसिध्यर्थमारोग्यायप्रदा
पयेत्॥६८॥आकाशदीपदानेनतुतथाश्रीविष्णुतुष्टये॥इतिसनत्कुमारसंहितायांकार्त्तिक
माहात्म्येआकाशदीपदानविधिर्नामदशमोध्यायः॥१०॥कार्त्तिकस्यासितेपक्षेद्वादशी
वत्ससंज्ञिता॥गोधूलीकालसंयुक्ताद्वादशीवत्सपूजने॥१॥वत्सपूजावटश्चैवकर्त्तव्याप्र
थमेहनि॥सवत्सांतुल्यवर्णांचशान्तिनींगांपयस्विनीं॥२॥चंदनादिभिरालिप्यपुष्पमाल्य
भिरर्चयेत्॥तद्दिनेतैलपक्वंचस्थालीपक्वंयुधिष्टिर॥३॥गोक्षीरंगोघृतंचैवदधिक्षीरंचव
र्जयेत्॥दिनांतेसूर्यबिंबार्धोदयेयत्रघटीद्वयं॥४॥ततोनीराजनंकार्यंनिरीक्ष्यचसुनाम्बु
जे॥नानादीपान्प्रकल्प्यादौस्वर्णपात्रादिसंस्थितान्॥५॥नीराजयेद्देवपूर्वान्निरीक्ष्यतत्सु
नाम्बुजे॥नापृष्ठितःसर्वदीपानुत्तराभिमुखान्यसेत्॥६॥मुख्यादीपेनवप्रोक्ताअन्या

२९

नपिचकल्पयेत्॥ज्वालाचदक्षिणावर्त्तासितेजस्काशिखान्विता॥७॥स्थिराचेत्सौख्यदा
प्रोक्ताविपरीतातुदुःखदा॥कार्त्तिकस्यसितेपक्षेतुद्वादश्यादिषुपंचसु॥८॥तिथिषूक्तःपू
र्वरात्रेनृणांनीराजनाविधिः॥पक्षेसमेचयंस्यादौद्वितीयोमासमेककं॥९॥तृतीयंत्र्यब्दकं
प्रोक्ताचतुर्थंत्वयनंध्रुवं॥वर्षंतुपंचमेदीपेशुनाशुनविनिर्णये॥१०॥सर्वेशिखास्वनवादीपा
अंधकारविनाशकाः॥त्रिकालमेदीपयतुदिशंतुचशुभाशुभं॥११॥अभिमंत्र्यचमंत्रेण
ततोनीराजयेत्क्रमात्॥आदौदेवास्ततोविप्रान्स्त्रियश्चतुरंगमान्॥१२॥ज्येष्ठांश्रेष्ठा
नुजघन्यांश्चमातमुख्यांश्चयोषितः॥ततोनीराजितान्दीपानुत्तस्थानेषुविन्यसे
त्॥१३॥रूक्षैर्लक्ष्मीविनाशःस्याच्छ्वेतैरन्नक्षयोभवेत्॥अतिरिक्तेषुयुद्धानिमृत्युःकृष्ण
शिखासुच॥१४॥एकांगीनामगोपाल्कातयेतच्चव्रतंकृतं॥धनधान्यसमायुक्ताजाता
वर्षत्रयेणसा॥ऋषयऊचुः॥काएकांगीकथंजाताधनधान्यसमाकुला॥एतद्विस्तरतः
श्रोतुमिच्छंत्यतेतपोधनाः॥१६॥अरुणउवाच॥आसीत्सुराष्ट्रहर्षीकेशीसंचेलोधेनुपा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
३०

लकः॥ गवामष्टसहस्राच तद्गेहे निवसंति च॥१७॥ वत्सादीनां न संख्यास्ति तथा लोक गवा
मपि॥ तस्यैका कन्यका जाता एकांगी नाम विश्रुता॥१८॥ न पुत्रस्य तुल्यो कास्ति त्यादिवाक्यैः
प्रपंचितः॥ पुत्रार्थं तु महद्यत्नं स चल्लो सावचीकरत्॥१९॥ गोदानानां सहस्रं तु नीलोत्स
र्ग शतं तथा॥ कृतं स चल्लकेनात्र ततः पुत्रोभ्यजायत॥२०॥ दुंदुभिर्नाम विख्यातस्तेषामभू
सीत्पुरा हि तः॥ अतीव कुटिलो धूर्तो लोभिनां स शिरोमणिः॥२१॥ लोनेच्छया तु ते नाले
मूले जातो हि बालकः॥ अन्यन्न पृष्टं कमपि किंचिद्दत्वा विदापितः॥२२॥ आकारितापि
तन्व्यां तु एकांगी चंचलेक्षणा॥ नयदं बालकं गी[illegible]त्रं मुखे दत्वा घृतं मधु॥२३॥ क्षिपस्व
तूर्णं गंगायामस्माकं सुखहृद्य॥ एकांगी तं समादाय दययाविष्टमानसा॥२४॥ आस्था ३०
पयद्धरे तु महावृक्षस्य कोटरे॥ वारत्रयं समागत्य दिवसे च निशासु च॥२५॥ तस्मै दुग्धं
पाययित्वा पुनर्याति गृहं स्वकं॥ जातो सा वर्षमात्रेण कलनाषीस बालकः॥२६॥ श्रुत्वा श्रु

त्वा वेदशास्त्राणि नाना खगचतुष्पदां॥ एकांग्यपि वसं जाता यौवनाक्रांतमानसा॥२७॥ एकदा
दुंदुभिः प्राह एकांत्ते वचनं लघु॥ मा त्वं वरय नदं ते कुलपूज्यास्मि ते नघ॥२८॥ स्वर्णेच्छां त्वां
करिष्यामि नानावस्त्रोपशोभितां॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा एकांगी वाक्यमब्रवीत्॥२९॥ धिक्कू
रविकाण दुष्टात्मन् हंत्ताभीरकन्यका॥ ब्रह्मबीजसमुद्भूतः कथं मां वरयिष्यसि॥३०॥ दुंदुभि
रुवाच॥ चतुर्वर्णाकन्यकापि विवाह्या ब्राह्मणैः शुभे॥ पितामहेन तदुक्तं तस्माद्भार्या भव
स्व नः॥३१॥ एकांग्युवाच॥ याचे केन वरिष्यामि न च कार्णं कुरूपकं॥ सुशीलं च सुरूपं च न
त्तीरं वरयाम्यहं॥३२॥ इत्थं ~~संविचार्य विप्रासौ तस्याः पश्यति कौतुकं~~॥ नानाप्रकारैः सा बा
ला दुंदुनेनाथ लोभिता॥ नाभूत्तदा तस्य वश्या तदा क्रोधं चकार सः॥३३॥ अन्यायेप्रीय
ताचेयं ताडनीया तथा मया॥ एकांते वा घातनीया छिद्रमन्वेषयाम्यहं॥३४॥ इत्थं विचार्य
विप्रासौ तस्याः पश्यति कौतुकं॥ निलीय दिवसे विप्रा तया सार्द्धं गतो वनं॥३५॥ अपश्यद्दू
रतः श्रेष्ठां तस्या दुष्टो द्विजाधमः॥ तया निष्काषितो बालो दुग्धं दत्वा यथेप्सितं॥३६॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
२१

।क्रीडयित्वा क्षणं तत्र पश्चात्संस्थापितः पुनः॥ अकरोच्च गवां रक्षां विप्रेणास्यैव किंकरः॥
॥३७॥ आगत्यासौ गृहं शीघ्रं संचेल्लकमब्रवीत्॥ अहं सामित्कुशाद्यर्थं गतो भागीर
थीतटे॥३८॥ एकांगी तत्र संदृष्टा क्रीडती यवनैः सह॥ यवनोद्भवा बालिका जाताः कोटरस्थापि
तः सतु॥३९॥ अहो नष्टं तव कुलं नरकेषु पतिष्यति॥ जात्यग्रे कथयिष्यामि नो चेत्तां
त्यज दुर्मते॥४०॥ तस्याः पुत्रं च तां चापि बध्वा पृष्ठे वृषस्य च॥ वनमध्ये त्यज क्षिप्रं बहि
ष्कारो न्यथा भवेत्॥४१॥ राज्ञा च दंडनीयस्त्वं ज्ञातिभिश्च वहिष्कृतः॥ कन्याकारक्षणाद्
वन रकेपि पतिष्यसि॥४२॥ संचेल्लस्त्रासितस्तेन जगाम गहनं वनं॥ तौ उभौ वृषपृष्ठे तु
बध्वा त्यक्तौ वने तदा॥४३॥ वृषोपि तौ समादाय गतो देवस्य योगतः॥ हरिद्वारं तयोस्ता
दं बंधः शैथिल्यतां ययौ॥४४॥ बंधाद्धि निर्गता सा तु बालकोपि विमोचितः॥ वृषं नस्तन
पाशेन बद्ध्वा बालिकया तथा॥४५॥ जानाति वनमार्गान्सा वृषेण दायशाद्वलं केदारादि
कं न क्षपयित्वा कुटीं तत्र चकार सा॥४६॥ पुष्णाति तेन द्रव्येण भ्रातरं वृषं तथा॥ आगते २१

कार्त्तिके मासि लोकाः स्नानार्थमाययुः॥४७॥ दानार्थं तु समानीतास्तैर्गावो देशदेशतः॥
इमां गोपालिकां ज्ञात्वा रक्षणायाददुश्च ते॥४८॥ अनया न्यूयसी सेवा प्रारब्धा तु गवां रव
ग॥ संपश्य लोकाः स्वीयां गां वत्सनाम ह्यनंदत॥४९॥ ईषासितहरेस्तिथ्यां गोपूजा वैस्म
वैःकृता॥ तां दृष्ट्वा बालिका सापि पूजां चक्रे यथाविधि॥५०॥ अतिभक्त्या बालिकया चेत्थं
वर्षत्रयं कृतं॥ तस्या दैववशात्तत्र संचेल्लशः समागतः॥५१॥ स्नानाय कार्त्तिके मासि
गंगाद्वारे मुनीश्वराः॥ दृष्ट्वा वने बालिका सा वनकौतुकदर्शिना॥५२॥ पृष्टा दंतेन तदा
तस्याः स्तेन पाणिग्रहः कृतः॥ पृष्ट्वा दंते न तु तस्याः स पाणिग्रहमचीकरत्॥५३॥ तदा
ज्ञया हृषीकेशः समागत्याथ वेष्टितः॥ दुंदुभिश्च धृतस्तत्र धृतस्तस्या पिता अपि॥५४॥
धिकृत्तो दुंदुभिस्तेन तयाशं प्राप्य सः पुनः॥ अधारन्यनराल्लोके कार्णविश्वासका
रकाः॥५५॥ अवश्यं चिन्त्वयं यांति कार्त्तिकं न शापाम्यहं॥ इत्युक्त्वा चापितस्तस्मै संचेल्ला
य स बालकः॥५६॥ गोव्रतं तु हृषीकेशश्चोपदिष्टं तया खग॥ पित्रादीनादिकं न त्वा भक्ति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
२२

सांईजगामसा ॥५७॥ तस्माद्गोपूजनं कार्यं द्वादश्यां कार्त्तिकस्य तु ॥ एतद्गोव्रत माहा
त्म्यं श्रुत्वा कुर्वंति ये नराः ॥५८॥ ते गोव्रत प्रभावेन न गोभिर्विच्युता भुवि ॥ गोपराधं
कृता यस्या स्तद्व्रताद्विलयं व्रजेत् ॥५९॥ इति श्रीसनत्कुमारसंहितायां कार्त्तिकमा
हात्म्ये गोव्रतं नाम एकादशोध्यायः ॥११॥ कृष्णपक्षे त्रयोदश्यां मासि चाश्वयुजे तथा ॥
दीपोत्सव समीपे तु व्रतमेतत्समाचरेत् ॥१॥ प्रातः स्नात्वा त्रयोदश्यां कृत्वा वै दंतधावनं ॥
त्रिरात्रनियमं कृत्वा गोविंदाभक्तितत्परः ॥२॥ कार्य एतद्व्रतस्यांते तथा गोवर्धनोत्सवः ॥
त्रिमुहूर्त्तादिका ग्राह्या परवधा न दोषकृत् ॥३॥ वाल्मीखिल्या ऊचुः ॥ आश्विनस्यासिते पक्षे
त्रयोदश्यां निशामुखे ॥ यमदीपं बहिर्दद्याद पमृत्युर्विनश्यति ॥४॥ एकदा धर्मराजेन
दूताः सर्वेपि चैकतः ॥ कृत्वा प्रोवाच वचनं सत्यं ब्रूत ममाग्रतः ॥५॥ दूता ऊचुः ॥ इंद्रप्रस्थे महा
राजा हंसो नाम दनृवेद ॥ एकदा मृगयार्थं स गतो सौ सैन्यसंयुतः ॥६॥ तत्रापश्यन्मृगं चै
कं मृग्या सह विनिर्गतं ॥ स्त्रीत्वा त्यक्ता मृगी तेन हरिणार्थं कृतोद्यमः ॥७॥ मृगोपि नृपतिं दृ २२

ष्ट्वा पलायनपरोभवत् ॥ तत्पृष्टे तु हयस्त्यक्तः स्वकीयस्तेन भूभुजा ॥८॥ अदृश्यतां क्वचि
द्याति दृश्यासौ जायते क्वचित् ॥ देशाद्देशांतरं जाति पराग्र न प्रपातिसः ॥९॥ आमध्यान्ह
गतस्तस्य पृष्टे राजा हयस्थितः ॥ मृगः पलायगतवान् राजापि श्रममूर्छितः ॥१०॥ घर्माक्रां
तः पिपासार्त्तो न ददर्श जलं क्वचित् ॥ वटछायां समं सेव्य जलाधानं ददर्श सः ॥११॥ सैन्यं
न दृष्टवान्मार्गे जलस्यापि न दृष्टवान् ॥ क्षुधया पीडितो प्यासीदश्वोपि श्रमपीडितः ॥१२॥
घोटाशाद्वे सशुश्राव क्षुधितांस्ताः प्रयांतिच ॥ प्रदृश्याश्वापत छायां चलितस्तेन वर्त्मना ॥
॥१३॥ क्रोशोपरि ददर्शाग्रे कासारं पंकजान्वितं ॥ हंसकारंडवाकीर्णं रथांगैश्च मनोहरं ॥
॥१४॥ नानापरिमलाकृष्ट मुच्चलत्तिमिचंचलं ॥ नृपोदृष्ट्वा तत्तडागं कृतकृत्य इवाभवत् ॥
॥१५॥ स्वयं पीतोजलं पश्चाद श्वायापि निवेदितं ॥ ददर्श धीवरांस्तत्र नानामत्स्योपहि
सकान् ॥१६॥ तान् पृच्छन्महाराजा ग्राम मस्ति निकटे क्वचित् ॥ क्रोशार्द्धे तु नगवा ग्रामो
स्ति च परोयमः ॥१७॥ संवर्त्तो नाम तत्रत्यः सामंतकमहीपतिः ॥ स्वगृहं धीरवासार्थं पौथि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
२२

कानांतुमंडपः॥१८॥रचितोस्तिचगंतव्यंत्वयातत्रसुखेनया॥स्नानपानादिकाष्टानांसौ
कर्यंतत्रवर्त्तते॥१९॥राजोवाच॥इंद्रप्रस्थंस्थलादस्यात्कतिदूरेव्यवस्थितं॥केनमार्गेण
गंतव्यंप्रब्रूतमत्स्यघातकाः॥२०॥मत्स्यघातकाऊचुः॥अस्मान्नैऋत्यकोणेतुनव
योजनदूरतः॥इंद्रप्रस्थपुरंरम्यंवर्त्ततेराजसेवक॥२१॥इतितद्वचनंश्रुत्वाअद्यगंतुंन
पार्यते॥गृहंप्रतीतिनिश्चित्यग्राममध्यंययौनृप॥२२॥तेजोविशेषानुमितःकश्चित्प्रौ
ढःपुमानयं॥इतिज्ञात्वातुखट्वाकादत्तास्मैवेशनायच॥२३॥भक्षणार्थंसमानीताअज
जाश्चपिटादधि॥शीतंतायंसमानीतंकिंचिद्भुक्तंनृपेणतत॥२४॥रात्रौतत्रेवसंसुप्तो
जागर्त्तिचपुनःपुनः॥ग्रामेशजातपुत्रस्यषष्ठाहस्तदिनेनवत॥२५॥ददर्शनृपतीरात्रौ
नारीयांतिचतद्गृहं॥दीर्घास्यांतंस्वरूपवतीलेखनीहस्तशालिनी॥२६॥तांदृष्ट्वाग्रहीत्वासपर्य
पृष्ठतिकासिच॥नोवाचवचनंसातुनृपेणापिपृष्टापुनः॥२७॥बलात्कारेणतंचलाग्रहीत्वा
न्यंतरंविशत॥सार्हंकारानृपोभूत्वास्थितचान्तःप्रतिक्षयन॥२८॥पुनःसापिसमायाता २२

नूर्णमिवबरानना॥बलात्कारैर्नृपतिनाकेरधृत्वावचोब्रवीत॥२९॥कात्वंकंजपलाशाक्षि
सत्यंब्रूहिममाग्रतः॥अन्यथात्वांहनिष्यामियद्वाचंनतथाकुरु॥३०॥जिवंतिकोवाच॥मा
रितेवमयात्वंस्याद्धर्मदत्वासुरक्षितः॥मुंचतूर्णंनचेत्त्वांवैहनिष्यामिनसंशयः॥३१॥रा
जोवाच॥अज्ञात्वातववृत्तंतुतत्याक्षामिकदाचन॥क्षत्रियःसन्यदाभीतस्तदासनरकंव्र
जेत॥३२॥अवश्यमेवमर्त्तव्यंजीवितंनास्तिसंस्थिरं॥सर्वथाक्षत्रियेणैवनत्याज्याहंहितः
कचित॥३३॥समर्थत्वाद्हंतुमयेस्त्रीत्वाद्दोदोनहन्यते॥जिघंसंतंजिघांसीयाद्ववध्यंप्राण
संशये॥३४॥इतितद्वचनंश्रुत्वाषष्ठीवचनमब्रवीत॥त्वंसधर्मरतोयस्मात्तूर्णंतुष्टास्म्य
हंनृप॥३५॥अहंजीवंतिकादेवीललाटक्षरबालिकां॥जातकस्यलिखित्वायस्वर्ग
यास्यामिसत्वरं॥३६॥राजोवाच॥मातस्त्वयाकिंलिखितंतदिदानींनिगद्यतां॥नमि
थ्यालिखनंतेस्तितस्मात्संश्रृणुयाम्यहं॥३७॥जीवंतिकोवाच॥विवाहस्यचतुर्थेन्हि
सर्पसंसर्गदोषतः॥प्राक्कर्मतोस्यानियोगंलिखितंतुमयानृप॥३८॥इत्युक्त्वासात

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्ति०
२४

दादेवी तत्रैवांतरधीयत ॥ अरक्ष्यं नृपो मत्वा विघ्नमत्र करोम्यहं ॥ ३९ ॥ निश्चित्य स्थमु
षः काले प्रस्थितो नृपतिः स्वयं ॥ ततो मंत्रिणमाहूय वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ४० ॥ भोडारि
केथ नगरं गृह्य तूर्णं कुरु ममाज्ञया ॥ यमुनायां दृढं गेहं संधिछिद्रविवर्जितं ॥ ४१ ॥ सर्प
वैद्यास्तु ये केचिद्यमृत्युंजयजापकाः ॥ सर्वेषां मासिकं कृत्वा स्थाप्याप्यन्यतेरजनाः ॥
॥ ४२ ॥ इतईशानदिग्भागे ग्रामास्ति नगवाभिधः ॥ सामंतिकोस्ति तद्वारे नाम्ना हेमनको
महान् ॥ ४३ ॥ सकुटंबः समानेयः स्थाप्यतां सच मंदिरे ॥ जातो यो बालकस्तस्य स तु बा
ल्यः प्रयत्नतः ॥ ४४ ॥ इति राजवचः श्रुत्वा प्रेषिता महती चमूः ॥ हेमनानयनार्थं तु मंत्रिणा
सा समाविशत् ॥ ४५ ॥ ग्रामं संवेश्य सेनेशो हेमनं वाक्यमब्रवीत् ॥ हेमनः कोपसंयुक्तो वा तत्ते
न कदलीयथा ॥ ४६ ॥ आगतः पूर्वदिवसे कश्चिद्भूपस्य सेवकः ॥ पैशून्यं वा कृतं तेन यतः
सेना समागता ॥ ४७ ॥ नापराधं महीपस्य न जाने किं भविष्यति ॥ ग्रामो वा लुंठनीयोस्ति
वध्यो वास्मि नृपाज्ञया ॥ ४८ ॥ एवं चिंतयमाने तं सेनेशो वाक्यमब्रवीत् ॥ भयं त्यक्त्वाशु २४

त्वं मुंच नृपाज्ञां कुरु स्वगतः ॥ ४९ ॥ कुटंबं बालकं गृह्य याहींद्रप्रस्थमादरात् ॥ तथैव नग
वेशो न गृहीत्वा पायनं बहु ॥ ५० ॥ दर्शनं कृतवान् राज्ञस्तेनासौ स्थापितो गृहे ॥ अपमृत्यु
विनाशाय यानि दानानि भूतले ॥ ५१ ॥ कृतानि जपहोमाश्च सर्वे राज्ञा तु कारिताः ॥ द
शवारं समायाति बालकार्थे तु भूपतिः ॥ ५२ ॥ नानोपायैर्वर्द्धितोसौ जातः षोडशवार्षि
कः ॥ सुसंजयस्तु कन्यैका सर्वलक्षणसंयुता ॥ ५३ ॥ दृष्ट्वा ग्रहांश्च चिन्हानि कुलं शीलं
सुरूपतां ॥ दृष्ट्वा स्वयं नृपतिना बालकार्थे तु याचिता ॥ ५४ ॥ हर्षिताः सर्वजना विवाह
श्च स्वयं कृतः ॥ ततश्चतुर्थे दिवसे प्राप्ते तु नृपतिः स्वयं ॥ ५५ ॥ आत्मीयान् वसंगृह्य तस्य
रक्षामचीकरत् ॥ जायंते सर्वतश्चाष्टि रायुर्वर्धनकारिका ॥ ५६ ॥ विनानिमेषं नृपतिस्त
पश्यति च बालकं ॥ वयं तत्र गताः स्वामिन्काल्को ज्ञोविशतापम ॥ ५७ ॥ तदादयासमुत्पन्ना
कथ्यमेषो हि बध्यतां ॥ अतिदुःखेन संजातः प्रतप्तायं तदोरग ॥ ५८ ॥ नेपस्यनासिकां
मध्ये नृपःश्छिका मचीकरत् ॥ तदा निर्गत्य सह सा दंशितो नेन बालकः ॥ ५९ ॥ हाहाकारो
महानासीज्जीविताश्रोशितः सतु ॥ तज्जन्मदिनमारभ्य त्वहिंसाः कृतकारिणः ॥ ६० ॥ जा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तानृपा त्वयालोकास्तदायुर्वृद्धिकारकाः॥ दयात्र समुत्पन्नाल्लक्ष्माकं सूर्यसेनव॥६१॥ यथानजी
विताद्भूश्यदीदृशेतु महात्सवे॥ प्राप्तपमृत्यानपि च शासने क्रियतां मम॥६२॥ मृत्युनायाश
दंडाभ्यां कालेन श्यामयासह॥ त्रयोदश्यां दीपदानात्सूर्यजः प्रीयतां मम॥६३॥ मंत्रेणानेन
योदीपं द्वारदेशे प्रयच्छति॥ उत्तानेनापमृत्योश्च नयेतस्य न जायते॥६४॥ तस्मान्मुनिवराः
सर्वदीपदानं ददं तु च॥ इतिश्रीसनत्कुमारसंहितायां कार्त्तिकमाहात्म्ये यमदीपविधानं नाम
द्वादशोध्यायः॥१२॥ वालखिल्या ऊचुः॥ पूर्वविद्धे चतुर्दश्यामाश्विनस्यासितेतरे॥ पक्षप्र
त्यूषसमये स्नानं कुर्यात्प्रयलतः॥१॥ अरुणोदयतोन्यत्र रिक्तायां स्नाति यो नरः॥ तस्या
ब्दिकेन वा धर्मो निश्यत्येव न संशयः॥२॥ तथा कृष्णचतुर्दश्यामाश्विने कोदये सुराः॥ यामि
न्याः पश्चिमे भागे तैलाभ्यंगो विशिष्यते॥३॥ यदा चतुर्दशी न स्याद्विदिने द्विदिने न तु॥ दि
नद्वयेन वाप्यापि तदा पूर्वैव गृह्यते॥४॥ बलात्काराहृटाद्वापि शिष्टत्वान्न करोति चेत्॥ तैला
भ्यंगं चतुर्दश्यां रौरवे निरयं व्रजेत्॥५॥ तैले लक्ष्मीर्जले गंगा दीपावल्यां चतुर्दशी॥ अपा
मार्गमथा तुंबी प्रपुन्नाटमथामर॥६॥ स्नानमध्ये तु नरकस्य क्षयाय वै॥ वीरत्रयं त्रि

नादं च पठित्वा मंत्रमुत्तमं॥७॥ सितालोष्ठसमायुक्त सकंटकदलान्वित॥ हर पापमपामा
र्ग भ्राम्यमाणः पुनः पुनः॥८॥ इष्टबंधुजनैः सार्धमेतत्स्नानं समाचरेत्॥ ततो मंगल्ववा
ससि परिधाय सुभूषणं॥९॥ कृत्वा च तिलकं कृत्वा कार्त्तिकस्नानमाचरेत्॥ स्नानांग
तर्पणं कृत्वा यमं संतर्पयेत्ततः॥१०॥ यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चांतकाय च॥ वैवस्वता
य कालाय सर्वभूतक्षमाय च॥११॥ औदुंबराय दध्राय नीलाय परमेष्ठिने॥ वृकोदराय
चित्राय चित्रगुप्ताय ते नमः॥१२॥ चतुर्दश्येते मंत्राः स्युः प्रत्येकेच नमोन्विताः॥ एकै
केन तिलैर्मिश्रान्दद्यात्त्रीनुदकांजलीन्॥१३॥ यज्ञोपवीतिना कार्यं प्राचीनावीति
ना तथा॥ देवत्वं चेपितृत्वं च यमस्यास्ति द्विरूपता॥१४॥ जीवत्पितापि कुर्वीत तर्प
णं यमभीष्मयोः॥ नरकाय प्रदातव्यो दीपः संपूज्य देवताः॥१५॥ अत्रैव लक्ष्मीकाम
स्य विधिः स्नानमयाच्यते॥ इषभूतचतुर्दश्यां च कार्त्तिकप्रथमे दिने॥१६॥ यदा स्वाती
तदाभ्यंग स्नानं कुर्यादिनोदये॥ ऊर्जशुक्लद्वितीयायां तिथिषु स्वातियुक्तनगा॥१७॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति०
२६

मानवोमंगलस्नायीनैवलक्ष्म्यावियुज्यते॥दीपैर्नीराजनादत्रसैषादीपावलीस्मृ
ता॥१८॥इंदुक्षयेपिसंक्रांतौरवौयातेदिनक्षये॥अत्राभ्यंगोनदोषायप्रातःपापा
पनुत्तये॥१९॥माषपत्रस्यशाकेनभुक्त्वातस्मिन्दिनेनरः॥प्रेताख्यायांचतुर्दश्यां
सर्वपापैःप्रमुच्यते॥२०॥इषासितचतुर्दश्यामिंदुक्षयतिथावपि॥ऊर्जादौस्वाति
संयुक्तेतदादीपावलीभवेत्॥२१॥कुर्यात्संलग्नमेतच्चदीपोत्सवदिनत्रयं॥आ
श्विनस्यासितपक्षत्रयोदश्यादिषुत्रिषु॥२२॥क्रमात्पदत्रयेविष्णोर्गृहीतंभुवन
त्रयं॥महाराजाबलिःप्रोक्तस्तुष्टेनहरिणाततः॥२३॥वरंयाचययद्भद्रंतेयद्यन्मनसि
वर्तते॥इतिविष्णुवचःश्रुत्वाबलिर्वचनमब्रवीत्॥२४॥आत्मार्थंकिंयाचनीयंसर्व
दत्तंमयातव॥लोकार्थंयाचयिष्यामिशक्तश्चेद्देहितत्प्रभो॥२५॥मयाद्यतेधरादत्तावा
मनरूपिणा॥त्रिभिःपदैस्त्रिदिवसैःसाचाक्रांतायतस्त्वया॥२६॥तस्मादेतद्ब
लेराज्यमस्तुदिनत्रयंहरे॥मद्राज्येयदीपदानंभुविकुर्वंतिमानवाः॥२७॥तेषां

२६

गृहेतवस्त्रीयंसदातिष्ठतुसुस्थिरा॥ममराज्येगृहेयेषामंधकारःपतिष्यति॥२८॥ल
क्ष्मीस्तानांधकारःसयातुतद्गृहे॥चतुर्दश्यांतुयेदीपान्नरकायददंतिच॥२९॥तेषां
पितृगणाःसर्वेनरकेनिवसंतिच॥बलिराज्यंसमासाद्ययैर्नदीपावलीकृता॥३०॥तेषां
गृहेकथंदीपाःप्रज्वलिष्यंतिकेशव॥बलिराज्येतुयेलोकाःशोकानुत्सहकारिणः॥३१॥
तेषांगृहेसदाशोकःपतेदितिनचान्यथा॥चतुर्दशीत्रयेराज्यंबलेरस्त्वितियाचयेत्॥३२॥
पुरावामनरूपेणप्रार्थयित्वाधरामिमां॥ददावत्तिथिरिंद्रायबलिंपातालवासिनं॥३३॥
कृत्वादैत्यपतेर्दत्तंमहोरात्रत्रयंहरिः॥तस्मान्महोत्सवंधात्र्यांसर्वथैवहिकारयेत्॥३४॥म
हारात्रिःसमुत्पन्नाचतुर्दश्यांमुनीश्वराः॥अतस्तदुत्सवःकार्यःशक्तिपूजापरायणैः॥३५॥
बलिराज्यंसमासाद्ययक्षगंधर्वकिंनराः॥औषध्योपिपिशाचाश्चमंत्राश्चमणयस्तथा॥३६॥
सर्वएवप्रहृष्यंतिनृत्यंतिचनिशासुते॥तत्तन्मंत्राश्चसिध्यंतिबलिराज्येनसंशयः॥३७॥ब
लिराज्यंसमासाद्ययथालोकाःसुहर्षिताः॥तथातद्दिनेमध्येजनाःस्युर्हर्षिताभृशं॥३८॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तुलासंस्थे सहस्रांशो प्रदोषे भूतदर्शयोः ॥ उल्काहस्ता नराः कुर्युः पितॄणां मार्गदर्शनं ॥ ३९ ॥ नर
कस्थाश्चैव प्रेतास्ते मार्गे तु व्रतात्सदा ॥ पश्यंत्येव न संदेहः कार्यो त्र मुनिपुंगवैः ॥ ४० ॥ आश्वि
ने मासि भूतादितिथयः कीर्तिताः स्त्रयः ॥ दीपदानादिकार्येषु ग्राह्या मध्याह्नकालिकाः ॥
॥ ४१ ॥ यदि स्युः संगवाद्वा गतास्ता तिथयस्त्रयः ॥ दीपदानादिकार्येषु कर्त्तव्या पूर्वसंयुताः ॥
॥ ४२ ॥ इति श्रीसनत्कुमारसंहितायां कार्त्तिकमाहात्म्ये बलिराज्याद्यदिनकृत्यं नाम त्रयोदशो
ध्यायः ॥ १३ ॥ वालखिल्या ऊचुः ॥ एवं प्रभातसमये त्वमायां च मुनीश्वराः ॥ स्नात्वा देवान्पितॄ
न्भक्त्या संपूज्याथ प्रणम्य च ॥ १ ॥ कृत्वा तु पार्वणं श्राद्धं दधिक्षीरघृतादिभिः ॥ दिवा तत्र न भो
क्तव्यं मृतबालातुरान्जनाः ॥ २ ॥ ततः प्रदोषसमये पूजयेदिंदिरां भजां ॥ कुर्यात्ता नाविधैर्व
स्त्रैः स्वस्य लक्ष्म्याश्च मंडपं ॥ ३ ॥ नानापुष्पैः पल्लवैश्च चित्रैश्चापि विचित्रितं ॥ तत्र संपूजयेल्ल
क्ष्मीं देवांश्चापि प्रपूजयेत् ॥ ४ ॥ संपूज्या देवतार्यापि बहुभिश्चोपचारकैः ॥ पादसंवाहनं
कुर्याल्लक्ष्म्यादीनां तु भक्तितः ॥ ५ ॥ अस्मिन्नहनि सर्वोपि विष्णुना मोचिता पुरा ॥ बलिका
रागृहाद्दैवा लक्ष्मीश्चापि विमोचिता ॥ ६ ॥ लक्ष्म्या सार्द्धं ततो देवा जग्मुः क्षीरादधिं पुनः ॥

प्रसुप्ता बहुकालं ते सुखं तस्मान्मुनीश्वराः ॥ ७ ॥ रचनीया सृजा गर्भोः पर्यंकाश्च सतूलकाः ॥
दुग्धफेनोपमैर्वस्त्रैस्संस्तृताश्च यथादिशं ॥ ८ ॥ स्वापयतान्सुरान्लक्ष्मीं वेदघोषसमन्विताः ॥
लक्ष्मी दैत्यभयान्मुक्ता सुखं सुप्तांबुजोदरे ॥ ९ ॥ अतोर्थे विधिवत्कार्या तुष्ट्यै तु सुखसुप्ति
काः ॥ तुदन्हि पद्मशय्यायां पद्मासौख्यविवृद्धये ॥ १० ॥ कुर्यात्तस्य गृहं मुक्त्वा तत्पद्मा क्वा
पि न व्रजेत् ॥ न कुर्वीति नरा इत्थं लक्ष्म्या ये सुखसुप्तिकां ॥ ११ ॥ धनचिंतविहीनास्ते कथं
रात्रौ स्वपंति हि ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन लक्ष्मीं संस्वापयेन्नरः ॥ १२ ॥ स तु दारिद्र्यनिर्मुक्तः
स्वजातौ स्यात्प्रतिस्रतः ॥ जातीपत्रलवंगैला त्वक्कर्पूरसमन्वितं ॥ १३ ॥ पाचयित्वा गव्यदु
ग्धं सितां दत्वा यथोचितं ॥ लडुकांस्तस्य कुर्वीत तांश्च लक्ष्म्यै समर्पयेत् ॥ १४ ॥ अन्नं च तु विधं
भक्ष्यं देशकालादिसंभवं ॥ सर्वं निवेदयेल्लक्ष्म्यै मम श्रीः प्रीयतामिति ॥ १५ ॥ दीपदानं ततः
कुर्यात्प्रदोषे च ततोल्मुकं ॥ भ्रामयेत्तस्य शिरसि सर्वारिष्टनिवारणं ॥ १६ ॥ दीपहस्ताल्ल
शाकायोः शक्त्या देवगृहादिषु ॥ चतुःपथश्मशाने च नदीपर्वतवेश्मसु ॥ १७ ॥ वृक्षमूले
षु गोष्ठेषु चत्वरेषु गृहेषु च ॥ वस्त्रैः पुष्पैः शोभितव्या राजमार्गस्य भूमयः ॥ १८ ॥ हट्टेषु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्त्ति॰ स्थापयेन्नानापक्वान्नानि फलानि च॥ नागवल्लीदलादीनि रचयित्वा विनिःक्षिपेत्॥
२८ ॥१९॥ शान्तिं कुर्याद्राजमार्गे कमलैश्च विशेषतः॥ तदनावंबरादीनि कृत्वा तानि च
शान्तये तु॥२०॥ एवं पुरमलंकृत्य प्रदोषे तदनंतरं॥ ब्राह्मणान्भोजयित्वादौ संतोष्य च
बुभुक्षितान्॥ खंडुकापूपमंडाद्याः शष्कुलीपूरिकादिकैः॥ अलंकृतेन नोक्तव्यं नवव
स्त्रापशोभिना॥२२॥ ततोपराह्नसमये घोषयेन्नगरे नृपः॥ अद्य राज्यबलेर्लोका यथ
च्छं क्रीडतामिति॥२३॥ यथेच्छं क्रीडता बाला इत्यादश्यं नृपेण तु॥ विलोक्या बालक्रीडना
नाना सामग्रिसंयुतं॥२४॥ तन्यादघातक्रीडनकं ततः पश्येत्सुनाभुनं॥ तैश्च तत्प्रदीपि
तावन्हि नैर्वालो मुंचतयदा॥२५॥ महामारीनयं घोरं दुर्भिक्षं वाथ जायते॥ बालरु
ष्टो राजशोकस्तेषां तुष्टो नृपसुखं॥२६॥ बालयुद्धे राजयुद्धं रोदने बालकैः कृते॥ अवश्य २९
मेव भवति वर्षा द्राष्ट्रविनाशनं॥२७॥ यष्टिकादिकृतानश्वान्यदारोहंति बालकास्त
दा राज्ञा यथा वाच्यः परराष्ट्रविमर्दयत॥२८॥ यदा क्रीडंति बालाश्च लिंगगर्त्ताकरादिषु॥
तदा प्रसिद्धनारीणां व्यभिचारः प्रजायते॥२९॥ अन्ते यदा गापयंति क्रीडने बालकाः

ले॥ दुर्भिक्षं [illegible] भयश्चाशु प्रभो [illegible] बालरुष्टो राजशोकस्तेषां तुष्टो नृपसुखं॥ बालयुद्धे राजयुद्धं रोदने बालके कृ
ते॥ अवश्यमेव [illegible] विनाशनं॥ यष्टिका [illegible] कृतानश्वान्यदारोहंति बालकाः॥ तदा राज्ञो जयो वाच्यः परराष्ट्रविम
र्दने॥ यदा [illegible] ति लिंग [illegible] तदा प्रसिद्धनारीणां [illegible] प्रजायते॥ एवं बालकक्रीडा [illegible] बुध्वा शुभफलं
वदेत्॥ लोकाश्चापि तु [illegible] सुधाधवलेषु [illegible] गीतवा [illegible] प्रज्वालितस्य [illegible] पके॥ अन्योन्यप्रीतिसंयुक्तैः दत्तताम्बूलनिकेत
नोत्तं तूलहृष्ट [illegible] कुंकुमकस्तूरिकादि॥ बलिराज्ये [illegible] घस्मिन् [illegible] जीवहिंसा सुरापानं स्त्रियं मान्यसाभागमनं हित्वा
तदन्यत्कार्यं बलिराज्येन दोषभाक्॥ आत्मनोयच्चसौख्यार्थं परदुःखाकरं कृतं [illegible] गमनं स्वेच्छास्पृष्टा [illegible] अं
न्यो वरस्त्रीतिश्च [illegible] एवं तु सर्वथा कार्यो बलिराज्ये महोत्सवः॥ जीवहिंसा सुरापानं अगम्यागमनं तथा॥ चौर्य
विश्वासघातश्च पंचैतानि तु नीचकर्माणि बलिराज्ये तु वर्जयेत्॥ धारा [illegible] तिलकं [illegible] नार्दराचसमये स्व [illegible] अव
लोकयित्वा रम्यं च प्रालेपवर्त्तिभिः॥ [illegible] हर्षशोभातुर्यंशपापत्का तकैरश्वको नरैः॥ बलिरा
ज्यप्रमोदेन [illegible] एवं गता [illegible] गतेनि [illegible] नाबलगरनारीभिः [illegible] भवाद्यते॥ निष्काशयेत
प्रहृष्टाभिः अलक्ष्मीः स्वगृहांगणात्॥ [illegible] दर्पिताः पुरे [illegible] यद्दुर्वृत्तः परेद्युः [illegible]॥ येवैछवा
[illegible] बलिराज्योत्सवं [illegible] कुर्वीत यथा तेषां धर्मोस्तु नात्र संशयः॥ इति स॰ बलि॰ चे॰ चतुर्दशोध्यायः॥ बाल॰ चद्विपद
द्वे भ्रांगे कन्यानारीजनं ततः॥ सुवेषः सकृपाणी तिदीनिश्चादिव संबवेत्॥ शंकरस्य परं दत्तं सज्जनस्य मनोहरं॥ कार्त्तिकेशुक्ल

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प स्तेतु प्रथमे हनिसत्य [illegible] देवीप्रतिसत्तभोव: [illegible] खिलकेषां चित्[illegible] देवां चित्वधन
ना [illegible] नस्पत्वं कौतुकं [illegible] भुवनेला [illegible] क्रीडितेताभ्यां भवान्या [illegible] पुनर्द्वितीयभव
[illegible] पिता निर्जितं [illegible] पुनस्तृतीयभवतं [illegible] निर्जितं [illegible] पुनर्देव: पुनश्चतुर्थे [illegible] स्यादमरकंम
[illegible] निर्गतस्क [illegible] रकल्प [illegible] स्कंदो [illegible] तस्मिंतु [illegible] क्रिय:
[illegible] गंगातीरा [illegible] ईश्वरक्रोधं [illegible] नानाचरतो [illegible] तेनाद [illegible]
[illegible] नवमात्राजित [illegible] कं हरउ· कथंमात्राजितो [illegible] वनंकस्माच्च गच्छति अहमप्यागमिष्यामि
त्वत्या [illegible] विजित्य नवमा [illegible] मम लोके [illegible] चित्तग [illegible]
[illegible] धृतमार्ग [illegible] आनीयते [illegible] धृतमार्ग: [illegible]
[illegible] पार्वती [illegible] देवि देवागत: [illegible] त्रैलोक्य [illegible] मात: सत्यं वद त्वन [illegible]
[illegible] स्वयं [illegible] प्रार्थिता [illegible] क्रीडित [illegible]
[illegible] इति देवि [illegible] दयो [illegible] स्व [illegible]
[illegible] नार्निर्जितं [illegible] गंगातीरे [illegible] ततो देवी समीपे [illegible] नाग: स [illegible]
[illegible] देवि मानाजित [illegible] आगत [illegible]

[illegible] आत्मनश्चा [illegible] स्पन्क पुनादेव [illegible] देवि [illegible] मिष्यामि
[illegible] आनंदिष्या [illegible] स्वामि [illegible] कृत्वा [illegible] सा दिका:
[illegible] कदाय [illegible] गतो [illegible] सारिका [illegible]
देवस्याग्र [illegible] उभाभ्यां क्रीडितं [illegible] मस्कर [illegible] वित्तल
[illegible] पार्वत्या [illegible] गर्गोशा [illegible] सम्य [illegible] नानी [illegible]
[illegible] आनया [illegible] समान [illegible] अतो [illegible] भरा
[illegible] हरिद्वारं [illegible] नारदे [illegible] विष्णु [illegible] समानत [illegible] ध्यान [illegible] मोचक [illegible]
[illegible] जनार्दन विष्णु [illegible] मावल [illegible] मायाति स
[illegible] तानुमत्रभवह [illegible] इति कृत्वा [illegible] वचनेन [illegible] सद [illegible]
[illegible] शनै: शनै: [illegible] जातो विष्णु: [illegible] प्राप्ति [illegible] देवं विनुम [illegible]
[illegible] आगम्यतां [illegible] देवीमा [illegible] यदि [illegible] त्वयागतो [illegible]
[illegible] महादेव: [illegible] आगमिष्यन् [illegible] सर्वे [illegible]
तव्यं [illegible] आगम्यतां [illegible] इति [illegible] नारदोप्यागत
स्तत्र महोत्सु [illegible] गत: [illegible] देवा [illegible] समागता: [illegible] महे [illegible]

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मयादेवि गंगातीरे [illegible] मिता। अनयाज्ञ यसेत्वं वे [illegible] महात्मं सत्यमा [illegible] देव्युवाच धातव सामग्री मयेयं ता पितामिया त्वया
क्रिलाप्य तेक्ष हिदत्त्वयि स्वच दे [illegible] इतितस्या वचः श्रुत्वा प्रेक्ष्य ताधो [illegible] वीत्ताइइ
[illegible] मनेन [illegible] सताशिवः प्रसन्नो [illegible] यथा धावद्यो [illegible] देव्युः प्रमायतो [illegible]
तेमोरी [illegible] स्वकीया भरणा धंच [illegible] निष्ठितिं [illegible] पुनरा [illegible] ततो गङ्गा [illegible] वाक्यस
[illegible] पाद्मोत्स्मी [illegible] कृताङ्गलासर्वस्व [illegible] इति [illegible] पार्वती [illegible]
[illegible] तथाविधोत माले [illegible] रावणो वा क्यम [illegible] रावणउ· पाविष्ठेना [illegible] तथाविधोतमा [illegible]
[illegible] अधर्मा [illegible] देव्युः [illegible] देवगीनेतान्महारवकान् सामर्थ्य [illegible]
धर्मत्याग [illegible] देवयस्मा [illegible] कपटंच [illegible] तस्मात्स [illegible] इत [illegible] यतः श्री
[illegible] स्वञ्ज [illegible] नकदर्श [illegible] यतः कृतात्व [illegible] सहमायान [illegible] एवो [illegible] तवभार्यानिजेच्छ
[illegible] हेत्वाम्भो [illegible] बालकत्वं [illegible] अतस्त्वं [illegible] गलाशउ· [illegible] सुव कोयं पत्ता पितः
मध्येनागे [illegible] देव्यु [illegible] कृतमेवा तकस्य [illegible] विष्णुत्व धात [illegible]
इति [illegible] सर्व [illegible] देवी ज्ञायमनन्धकुनी [illegible] कोयं कुत्वं [illegible]
दाचन। सर्वेषामादि [illegible] यथा योग्यफलप्रदा [illegible] परमा आर्त्ती [illegible] गंगा सदाति [illegible] ४०
[illegible] पाकरः जायाइरस्याथ [illegible] कुकारा [illegible] तस्मात [illegible]

[illegible] सम्यग्विलया प्रो [illegible] ल्विज्ञा नी यचो ममा सर्व क्रोधापनुत्सर्ग नन्ने मुनिपुंगवः क [illegible] हाहा हीहीति चात्र
[illegible] स्यचेष्टां विलोक्याथ सर्व हर्षमुपाययुः देवाउ· [illegible] कृतरूत्यो [illegible] नारद वरं वरय मद्युतेय [illegible]
ते। नारदउ· याचयंतु वरं [illegible] याचयिष्यति सर्वीते याच यिष्यामि यथा [illegible] शिवउ· सर्वे [illegible]
[illegible] देव्युः माकृत्वपा [illegible] स्व [illegible] एतदे [illegible] क्रोधो
मा [illegible] प्रथमे [illegible] लब्धो [illegible] सत्येनैव [illegible] तस्मात् [illegible] कार्य्यं प्रभा
[illegible] वैरत [illegible] योयस्य [illegible] विष्णु [illegible] तथात [illegible] सोव
[illegible] मतिज्जु [illegible] देय एकवरो [illegible] गणेशउ· संसारे था [illegible]
कार्या [illegible] मम [illegible] विना [illegible] रावणउ· [illegible] दया कृत्वा नरसा [illegible]
[illegible] नारदउ· [illegible] मरवी [illegible]
[illegible] देवा [illegible] दत्वा [illegible]
[illegible] स्वस्या [illegible] नापकु [illegible] विशेव [illegible] प्रज्ञा [illegible] पितानि [illegible]
वभवो [illegible] पदा [illegible] श्रुत्वा [illegible]
[illegible] पुच्छ [illegible] गजानन [illegible] पदा [illegible] मंचान्
[illegible] पुष्पापये [illegible] दिवं ततः [illegible] मये [illegible] मार्गपा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का॰

ल्लीप्रथ [illegible] कुजाख्या शमवीरे [illegible] नृपाद्दर्शयित्वा [illegible] स्नायमस्याकालेन [illegible] फलहो
मे द्विजो [illegible] वप्रीयान् [illegible] मार्गपालि नमस्कुर्प सर्व [illegible] जदे। विचेयेः पुन [illegible] पुनर्देहि [illegible] तस्य मे। नीराजन मं
च तस्मै [illegible] कार्यराज्य [illegible] मार्गपाली [illegible] नीरूजा स्यु [illegible] तस्मादेतत्कुर्यान्नयत [illegible] पूर्वकाद्दिसन्
ध्यतवि॰ पंचदश॥ ॥वालखिच पूर्वविद्धा [illegible] प्रतिपद्धा [illegible] योनेदाय [illegible] यामका। द्वितीया [illegible]
त्यादुनरात [illegible] वलिमालिख्य [illegible] वर्णकैः पंचरंग [illegible] मध्यम [illegible] व्याप्य [illegible] जिह्वायात्वा [illegible]
तेकर [illegible] रक्तवर्त्तनास्य केशाः [illegible] सर्वांगिपीनवलेन [illegible] वलीतः [illegible]
यथा [illegible] सर्वाभरण [illegible] चिन्ह [illegible] स्यांतः [illegible] तेन [illegible]
बोढ [illegible] वलि [illegible] दैत्यस्थानवल्जितां [illegible] तोमद्वावलिस्तु [illegible] नाना [illegible]
[illegible] या [illegible] वाल्पा [illegible] कोमुल प्रीति [illegible] स्यात् [illegible] पार्थ्य विद्रे [illegible] स्तोने थं
कौ [illegible] योथा [illegible] तिकत्तस्यां [illegible] वालि [illegible] धायैव [illegible]
नेच रत्ना [illegible] चंद्रमाः सोमराजा [illegible] प्रतिपद [illegible] नंतु [illegible]
परवि [illegible] गोग्रासादि [illegible] चरेत्। द्वितीया [illegible] मंगलमालि
[illegible] कुर्या [illegible] अपचेपतिपत् [illegible] देवया [illegible] कुजाखा [illegible] द्विका [illegible]
[illegible] सर्वपापैः प्रमुच्यते [illegible] तव [illegible] धामा [illegible]
दे [illegible] यदानया [illegible]

संख्याद्दयोः कार्यास [illegible] जयोत्त [illegible] नीनां [illegible] राजन [illegible] स्तत्कार्या [illegible] रिवा [illegible] पारे रिवां [illegible]
नये [illegible] जयो भवति नाम्ना जयचिन्हा [illegible] विद्धान [illegible] इति सन [illegible] वशो [illegible] यः॥ वाल [illegible] कार्त्तिकस्या सितय
क्षे [illegible] समा [illegible] गोवर्द्धनो [illegible] श्री [illegible] ऋषय ऊ [illegible] कस्मा [illegible] कस्मा [illegible]
कार्यः किं फलं [illegible] वाला [illegible] एकदा भगवान् [illegible] गतो गोपा [illegible] गृहीत्वा [illegible] कार्त्तिकस्य [illegible] तत्र नाना वि
धानि [illegible] विप्र सहस्र [illegible] गोवर्द्ध [illegible] कुर्वन्त [illegible] ब्राह्मणे [illegible] नाना [illegible] कृतान गान्तथा
नाना [illegible] तिचाप्तन्न [illegible] फलं [illegible] इतस्तती वि मानानि
[illegible] नसहस्र [illegible] वाक्यमेतदुवाच [illegible] देवताकाव [illegible] पद्मा [illegible] र्थाय
[illegible] यवान [illegible] लेन [illegible] नादे [illegible] इदृष्टि [illegible] याला
[illegible] पालउ एवमा [illegible] हेतुमेहो [illegible] यार्थिकः [illegible] देवे [illegible] इदं [illegible]
तितसे [illegible] महोत्सव मिदं [illegible] इद्द्रोन [illegible] तस्माच्च [illegible] कुरू [illegible]
भ [illegible] तस्यापि [illegible] मधु [illegible] यदा [illegible] गायती [illegible]
यामि [illegible] गोवर्द्ध [illegible] गोपा [illegible] विति [illegible] तेषाम [illegible] ग्रियता [illegible] यदा [illegible]
मतो [illegible] सत्यमे [illegible] सर्व [illegible] गोपा [illegible] छिस्य [illegible] वचनं [illegible]
[illegible] सर्वे [illegible] गोवर्द्धनम [illegible] नाना [illegible] पयो [illegible]
नाना [illegible] तिप [illegible] नानि [illegible] पुंज [illegible] वद्वुनो [illegible] जिरुवद्दा [illegible]

Indira Gandhi National Centre for the Arts

[illegible] दुग्धं दधि [illegible] सर्वो [illegible] पामिषं। कथिका घंचसर्वम [illegible] त्रदत्याव जो
[illegible] घंचल [illegible] कामं [illegible] सर्वज्ञ न संशयः॥ रुद्र उ० गोवर्द्धन धराधार गोकुल [illegible]
[illegible] मंत्रं पठित्वा [illegible] ततो संमील [illegible] गोवर्द्धन [illegible] धेनुरूपेण [illegible] घृतं च हविषा [illegible] पापघ्न पो
कारक। [illegible] कोटि प्रदो भव। लक्ष्मीर्या लोक [illegible] सर्वम [illegible] गावसरेके [illegible] गिरिणा [illegible]
[illegible] सर्वं मुदितो [illegible] गोवर्द्धने [illegible] ततो गोवर्द्धने मात्र [illegible] इति स्मृ
[illegible] मुनीश्वरः। ततो नारीदृश्या [illegible] गोपा वृ वाक्य मुवाच सः [illegible] सर्वं [illegible]
[illegible] प्रसन्नो [illegible] शावः [illegible] माण पतमार [illegible] गोवर्द्धन [illegible] देवं [illegible]
[illegible] गोवर्द्धनोत्सवं [illegible] इद्र० [illegible] तेवानवोतिवा॥
[illegible] यास्कारं [illegible] नोवा [illegible] मुनीश्रेणां [illegible] परं [illegible] तः [illegible]
मदश्च [illegible] मुनीश्वर [illegible] नारद उ० अस्मा [illegible] मुनी [illegible] भागानुप्र [illegible] कमा [illegible] ध्यति
तो [illegible] वेद [illegible] गोपा [illegible] गोकुले [illegible] अतः [illegible] किमस्माकं मुनी [illegible] वसेनु [illegible] सर्वे
यस्य वीर्यं च [illegible] वृषभंनारद वाक्यं [illegible] अहो [illegible] सर्वे
[illegible] ब्रह्मदेवादिनारद [illegible] मारयेत् [illegible] वानु [illegible] पंनु वज्रपातेर नेक [illegible]
[illegible] समन्वित। [illegible] ककारो मध्या [illegible]
[illegible] ततो [illegible] गोकुले [illegible] जानी [illegible] किम [illegible]
[illegible] किम [illegible] वव [illegible] पानीयं करं [illegible] मारवा [illegible]
[illegible] दवाः [illegible] कुवि [illegible] वास [illegible] निमी [illegible] वर्द्धनोनन [illegible]

वा [illegible] ततन्यो [illegible] गोपा प्रति वक्तामतः॥ इन्द्र उ० [illegible]
गोवर्द्धन [illegible] ततु प्रत्यक्षो [illegible] एवं सततं [illegible] नानादेश
[illegible] गोवर्द्धनस्य नाम्ना [illegible] पक्कान्नानि [illegible] मासतो [illegible]
[illegible] कांप मे तु ति [illegible] किं [illegible] सर्वमा [illegible] मारद
उवा० [illegible] कश्चित्तस्य [illegible] इन्द्र उ० ब्रह्म [illegible] हे समारु [illegible]
[illegible] त्रैलोक्यनाथो भगवान् निर्जित
[illegible] एकमेव [illegible] इन्द्र [illegible] त्वया [illegible] इति [illegible] मेघा
[illegible] प्रतिपन्न [illegible] वचनम [illegible] तव्याम [illegible] यज्ञो [illegible] देवम
[illegible] चिंतितं [illegible] योग्यायं स [illegible] अरुद्र [illegible] नाना
[illegible] परिपालक [illegible] रक्षणा [illegible] गोवर्द्धनायगिरिं गोकुल
[illegible] ततः [illegible] गते शक्रे गिरिं द्रत संस्थाप्य हरिर ब्रवीत् [illegible]
[illegible] अद्यप्रभृति [illegible] गोवर्द्धन [illegible] निर्दिशा [illegible] अथ
सर्वं [illegible] अद्य पर्वत [illegible] एतत्स्वं [illegible] मतिसंव [illegible]
[illegible] भवति [illegible] सर्वं च सदा सौख्यं भवेज्जोवर्द्धने [illegible] मम
[illegible] एवमुक्त्वा [illegible] समसद्य [illegible] पशुः [illegible]
[illegible] मिष्कर [illegible] स्वराः [illegible] वभक्त [illegible]
[illegible] गोकुले [illegible]

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का०

प्रकारशाक [illegible] देशाक [illegible] इवामिपः पक्वान्नानि [illegible] नामिकुर्यात्स्वसुस्तारतामस्त्रीणां सर्वतो [illegible] भोक्ता
यन्निवेददेवा गोवर्द्धन [illegible] मंत्रा [illegible] कार्तिनोपहत्या एवं [illegible] विष्णुलोके महीयते इति स०का०सप्तमाः [illegible]
बालखिल्य कार्तिक [illegible] द्वितीया [illegible] रोहिता तत्राधाराहे [illegible] सर्व [illegible] आगस्त्य
मार्गितयादृशा [illegible] भोजनार्थे [illegible] गद [illegible] कुलरि
नानामवकाश [illegible] तदेकदा [illegible] किमः [illegible] सगतः कार्ति [illegible] द्वितीयायां मुनीश्वरा [illegible] ना
रकीजनानां [illegible] यमुनया नामा [illegible] यमुनयाते [illegible]
मनोहरे [illegible] स्नापितः [illegible] नानाव [illegible] वदने [illegible] प्रदत्तानि [illegible]
पदि [illegible] सत्यावेस्थात भोजने [illegible] यमुनाप्रीतमानसा [illegible] कायमोपि [illegible]
मल्लेकाले [illegible] नानाव [illegible] प्राह [illegible] यमुना [illegible] यमुनो [illegible]
समागम [illegible] पविना [illegible] भोजने [illegible]
सोस्वंप्रदेहि [illegible] यमुना [illegible] तानाति [illegible]
सर्व [illegible] काल [illegible] हनक
तानुसारी [illegible] ततोयम [illegible] पूर्णमा [illegible]
तकावातुजा [illegible] यमुना [illegible] भोज
[illegible] मम सर्वपा [illegible] ४२
ना [illegible]

कनीयाभगिनीनां च दान्येषां गृहं व्रजेत्॥ तदभावेसपत्न्याया पितृव्यास्तदभावतः॥२२॥ तदभावेमातृशील्या मातुलस्याथवा तथा।
सापत्न्यगोत्रसंबंधैः कल्पयेद्वा यथाक्रमं॥२३॥ सर्वाभावेमाननीया भगिनी काचिदेव हि। गोनद्याद्यथवा तस्या अभावे सरति कारयेत्॥२४॥ तद
भावेप्यरण्यादि कल्पयित्वा सहोदरां। अस्यां निजगृहे देवी न भोक्तव्यं कदाचन॥२५॥ येभुंजंति दुराचारा नरके ते पतंति च॥ स्नेहेन भगिनी हस्ता
द्भोक्तव्यं पुष्टिवर्धनं॥२६॥ दानानि च प्रदेयानि भगिनीभ्यो विशेषतः॥ श्रावणोनुपितृव्यस्य कन्याहस्तेन भोजनं॥२७॥ मातुलस्य सुता हस्ता
द्भुंजीयाद्भाद्रमासके॥ पितुर्मातुः स्वसुः कन्ये आश्विने तु तयोः करात्॥२८॥ अवश्यं कार्त्तिके मासि भोक्तव्यं भगिनी करात्॥ एवमुक्ताध
र्मराज्ञा यमुना संयमिनीं ततः॥२९॥ तस्माद्द्विजवराः सर्वे कार्त्तिकव्रतकारिणः॥ भुंजंतु भगिनीहस्तात्सत्यं सत्यं न संशयः॥३०॥ यमद्वितीयायां
यः भगिनीगृहभोजनं॥ न कुर्याद्वर्षजं पुण्यं नश्यतीति र[illegible]वेः श्रुतं॥३१॥ या तु भोजयते नारी भ्रातरं युग्मके तिथौ॥ अर्चयेद्वापि तांबूलैर्न
सा वैधव्यमाप्नुयात्॥३२॥ भ्रातुरायुःक्षयो नूनं न भवेत्तत्र कर्हिचित्॥ अपराह्णव्यापिनी स्याद्द्वितीया भ्रातृभोजने॥३३॥ अज्ञानाद्यदि वा मोहान्न
भुक्तं भगिनीगृहे॥ प्रवासिना वा भावाद्वा ज्वरिते नाथबंदिना॥३४॥ एतदाख्यानकं श्रुत्वा भोजनस्य फलं भवेत्॥ इति श्रीकाण्वमद्वितीयाख्या
नं नाम अष्टादशः॥१८॥ वालखिल्या ऊचुः। कार्त्तिके शुक्लनवमी तत्राभूद्द्वापरं युगं॥ पूर्वापराह्णगां ग्राह्यो क्रमाद्दानोपवासयोः॥१॥ अत्र कूष्मां
डकोनाम हतो दैत्योथ विष्णुना॥ तद्रोमभिः समुद्भूताः वल्यः कूष्मांडसंभवाः॥२॥ तस्मात्कूष्मांडदानेन फलमाप्नोति निश्चितं॥ अ
स्यामेव नवम्यां तु कुर्यात्कृच्छ्रेण यो नरः॥३॥ स्वशाखोक्तेन विधिना तुलस्याः करपीडनं॥ कन्यादानफलं तस्य जायते नात्र संशयः॥४॥
कार्त्तिके शुक्लनवमीमवाप्य विजितेंद्रियः॥ हरिं विधाय सौवर्णं तुलस्या सहितं शुभं॥५॥ पूजयेद्विधिवत्तत्र व्रती तत्र दिनत्रयं॥ एवं
यथोक्तविधिना कुर्याद्वैवाहिकं विधिं॥६॥ आग्नेयी स्त्रीकराग्रमत्रैव नवम्यामनुरोधतः॥ माध्यान्हव्यापिनी ग्राह्या नवमी पूर्वविद्धता॥७॥ धात्र्य
श्वत्थौ यकृत्त्वा लापयित्वा समुद्वहेत्॥ न नश्यते तस्य पुण्यं कल्पकोटिशतैरपि॥८॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं। बभ्रुवि
कुंकमा तुअप्रियः कनकाह्वयः॥९॥ धनाढ्यो वैश्यपत्निश्चैव द्वो राजपूजितः॥ बहुकालो गतस्तस्य विनापत्यं मुनीश्वराः॥१०॥
भिदः

व

Indira Gandhi National Centre for the Arts

कार्त्ति० ततो नानाव्रतैर्जाता कन्या कमललोचना॥ सुरूपालक्षणोपेता नानागुणसमन्विता॥१२॥ पितातस्या नाम चक्रे किशोरी
४४ ति च विश्रुतं॥ एकदा तद्गृहं याता जन्मपत्रनिरीक्षकः॥१३॥ दर्शयित्वा जन्मपत्रं कथं कन्या मवेक्षियं॥ ततस्तेन क्षणं ध्या
त्वा कनकश्रृणुमेवचः॥१४॥ यदि ब्रवीमि सत्यं चेत्तव दुःखं भविष्यति॥ यद्यसत्यमहं ब्रूयां मिथ्या त्वं मम जायते॥१५॥
तस्मात्सत्यं वदिष्यामि यद्रोचितितथाकुरु॥ अस्याः करमहं कुर्याद्सो वज्रान्मरिष्यति॥१६॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा
कनो दुःखितो भवत्॥ नचोकारविवाहोस्याः सा चक्रा लसा पूजने॥१६॥ नियुक्तान्य उदहं दत्तं नानेयाम त्तु रवाग
तः॥ दृष्ट्वैवं मां रूपस्ने पंतो दुःखं मे बाधयिष्यति॥१७॥ स्थित्वान्य मिन गृहे सातु द्विजातिथ्य मचीकरत्॥ कदाचिद्दैव
योगेन तत्रागाद्द्विजपुंगवः॥१८॥ यात्रार्थं विष्णुकांच्यायाः वैशाखे मासि शंकरः॥ कनको विप्रमुख्यः प्राज्ञात्वात्रैव समागत
तः॥१९॥ आगत्यांगणमध्ये तु उपविष्टो द्विजोत्तमः॥ किशोर्या गत्य चातिथ्यं शंकरस्य कृतं तदा॥२०॥ दृष्ट्वा तां तरुणीं नम्रां
सुवेषां विनयान्वितां॥ अजातकरपीडां च सर्वीपृष्टाः स्युवाच सः॥२१॥ शंकर उवाच॥ चंदनेव दृशी घ्रकिं किशोरी न विवा
हिता॥ किमत्र कारणं जातं तरुणी कामरूपिणी॥२२॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा चंदनासर्वमब्रवीत्॥ तदा रूपालुनातेनत
सि भाग्ये निवेदितं॥२३॥ अस्ये मंत्रं प्रदास्यामि श्रीविष्णोर्द्वादशाक्षरं॥ करोतु वर्षत्रितयं जपमस्य सुलोचना॥२४॥ प्रा
तः स्नानवती चास्तु तुलसीवनपालिका॥ कार्तिकस्य सिते पक्षे नवमीं विष्णुनासह॥२५॥ इति का०॥ २९ एकोन०
ध्यायः॥ राम॥ सो वर्यो नतुलस्याश्च विवाहं कारयत्वियं॥ तेन व्रतप्रभावेन विधवा न भविष्यति॥१॥ तत्तित्राऽपितथेत्यु राम
क्तं प्रायश्चित्तं स दत्तवान्॥ किशोर्यै वै स्वधर्मं समग्रं चादिदेशसः॥२॥ द्विजेन तेन यत्प्रोक्तं किशोर्यपि तथाक ४४
रोत्॥ वर्षत्रयं यथाशास्त्रं किशोर्या तद्व्रतं कृतं॥३॥ चतुर्थे कार्तिके मासि किशोरी स्नपनाय च॥ प्रातः काले

गता बाला दृष्ट्वा मार्गे विलेपिना॥ सात्रियेलयदा दृष्टा प्राप मोहं जडात्मकः॥ तत्स्यास्त संलग्नना वपोऽतां
मनिदितां॥३०॥ केचित्तां ददृशुर्दूरात्केचित्पश्यंति गुप्ततः॥ स्त्रियो पि तां प्रपश्यंति पुरुषाणां तु का कथा॥३१॥ यथा
द्वितीया चंद्रस्य दर्शने नोत्सुको जनाः॥ तया रात्रौ प्रतिक्षंतितद्वारे सकला जनाः॥३२॥ निमेषमात्रमर्केण दृष्ट्वास्थित्वा
तु बालिका॥ अधिकं किं वर्णनीयं तत्सौंदर्यं मुनीश्वराः॥३३॥ केचिद्वदंति देवीयं कागकन्येति चापरे॥ रुद्रसंमोहनार्थं यं जा
ता सा मोहिनी ति च॥३४॥ सा न पश्यति लोकांश्च न मार्जनसखीगणान्॥ ध्यायती हृदये विष्णुं तुलसीदेवरूपिणीं॥३५॥ तां गृही
तुं मनश्चक्रे विलेपी द्रव्यचान्वली॥ नानामेदाकुतास्तेन नल्मेन्यां तरेकचित्॥३६॥ मालाकारगृहं गत्वा तस्ये द्रव्यं प्रयच्छत॥
येन केन प्रकारेण किशोर्या सह संगमः॥३७॥ यथा स्यात्क्रियतां भद्रे देयं समस्माच्चतुर्गुणं॥ तया च बहवोपाया दृष्टास्त
दृष्ट्वा यच॥३९॥ न ददर्शितलोपायं मवस्सा विलेपितं॥ न दृश्यते मयोपायस्त्वपायत्प्रोच्यते उनाः॥३८॥ मयात देवकर्त
व्यं द्रव्यमलया सिद्ध्ये॥ विलेप्युवाचातवकन्या तु भूत्वाहं न यामि कुसुमानि च॥४०॥ अमेय द्राविमयनुग्रहाणां निशातं शातं मया पि च
तथेत्युक्तं समस्यां निश्चयः कृतः॥४१॥ इति कार्तिक० २१ ध्यायः॥ अथ सायं सगतात त्र किशोरी तामुवाच ह॥ मालाकृते श्वो नय मातुलस्याः
करपीडनं॥ तिष्ठत्वतस्त्वया नेया मुकुंदाः पुष्पसंभवाः॥ मालिन्युवाच मे कन्या ह्यागता ग्राममान्नानाकौतुककारिणी॥ यद्यलंकृतया
बाले सा समानयति त्वरा॥ तया सोऽपि तथेत्युक्ता मालिनी स्वगृहं ययौ॥४४॥ कथितः सर्ववृत्तांतो विलेपश्चेततो भवत्॥ प्राक्षाम
हेंद्रपदवीत्सिवं सुखमवाप सः॥४५॥ मालिन्या रचिता रात्रौ मुकुटाविविधास्तदा॥ विष्णुकांच्यां तदा राजा जयसेनो बभूव ह॥ तस्य पुत्रो मुकुं
दो मूलस्थःभक्ति परायणाः॥ किशोर्यस्तकनदा तेन वार्तेयमति सुंदरा॥ ॥ तदा तेन मुकुंदेन संकल्पः कृत एव च॥ किशोरी यदि भो
र्यामि भविष्यति द्विजाकरः॥ तदांनमहमश्नामि नान्यथास्य॥ इति मम मालवेल्यं सतु संकल्प उपवासान्न चाति मे॥ ॥ सप्त मे हनि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

४५ तुलसीव्रतमाहात्म्यात्स्वप्नो भूत्केन कस्य तु ॥५२॥ इत्थं कन्या त्वया देया मुकुंदाय त्वया मया ॥ तुलस्युद्यापनमाहात्म्यादिधवा लं गमिष्यति ॥५३॥
रात्रौ स्वप्नः किशोर्यास्तु तस्यामेवाभ्यजायत ॥ आगता कन्यका निद्रा तोसहसमन्विता ॥५४॥ भर्तारं वदति स्वप्ने मम माता किशोरिका तद्
तोपि तथेत्युक्तं प्रशास्येव बलिमुत्तमं ॥५५॥ एतद्दत्तेन पश्चात्तु विवाहो स्या भविष्यति ॥ श्रुत्वा बलिप्रदानं सा स्वप्ने चिंतातुरा भवत् ॥५६॥ क
द्वादशाक्षरविद्याके विष्णुसमर्चनं ॥ नरकद्वारमूलं च मद्दत्ता त्स्वश्रुमारता ॥ एवं सा तु समुत्थाय स्वप्नोयमिति निश्चितं ॥ भावयित्वा
समाहूय चंदनं वाक्यमब्रवीत् ॥५७॥ निवेद्य दृष्टं स्वप्नं तु कीदृगस्य फलं वद ॥ चंदनो वाच ॥ फलं तु सम्यक्कल्याणि तव विनश्यति ॥ विवा
हो भविता शीघ्रं तुलसीव्रतकारणात् ॥ इत्थं स्वप्नफलं श्रुत्वा त्वतावत्कुकुरशब्दितं ॥ श्रुत्वा सा सहसोत्थाय स्नानोद्योगमथीकरत् ॥ यावद्
याति सा स्नानं कृत्वा गेहं किशोरिका ॥५९॥ तावद्दिल्लीपो मालिन्याः पुत्री भूत्वा लभायमे ॥ रुताके त्रा [illegible] गोपुच्छेः स्मश्रुचोत्पादितं
बल्ला तु ॥६०॥ अंतरेशाटिका ग्रस्य निबुध्याँच स्तनोवतो ॥६१॥ सवाल्लकारशोभाद्याः कटाक्षयति चापरान् ॥ नम्रा ता सा तु केनापि पु
मान्स्त्रीरूपधारकः ॥ ध्यानं कृत्वा तया हस्तो प्रसार्येति यदा तदा ॥६४॥ दृष्टो वल्लेपी पुष्पाणि विलोकयति सर्वतः ॥ कथमस्याः मम स्पर्शो
भविष्यति विचिंतयन् ॥६५॥ एवं दिनत्रयं तस्य प्रयातं तु मुनीश्वराः ॥ तस्मिन् हनि संजातः कनकः शोकपीडितः ॥६६॥ किं कार्यमधुनास्मा
भिराजपुत्रो वरिष्यति ॥ एवं चिंतयतस्तस्य प्रातःकालो बभूव ह ॥६७॥ राजलोकाः समायाता गृहीत्वा वस्त्रभाजनं ॥ अभ्यंतरे समागत्य मंत्री
वचनमब्रवीत् ॥६८॥ हे स्त्रितव कन्येका मुकुंदायेप्रदीयतां ॥ मा विचारो स्तु भवतेन्यपाज्ञा परिपाल्यतां ॥६९॥ कनकेन तथेत्युक्तं मम भाग्य
मुपस्थितं ॥ महाराज कुमारस्य वरः कन्या भविष्यति ॥७०॥ ततश्चोवाच मंत्रीतं द्वादश्यां लग्नमुत्तमं ॥ रात्रौ तिष्ठति मुग्धा स्वांर किंपृष्ठे चि
धुश्च खे ॥७१॥ भवे भौमो गुरुर्धर्मे पंचमे बुधभार्गवौ ॥ रात्रिस्तत्रीये [illegible] राहुर्विवाहः समयः स तु ॥७२॥ उभो [illegible] संभृत संभार
तुभावापेधतान्विती ॥ द्वादश्यामाययौ सायं राजपुत्रः ससैनिकः ॥७३॥ अब्रवीत्तत्र कनकं तेकी राजपुरोहि
तः ॥७४॥ तेक्षु वाच ॥ अथो निरोधः क्रियतां किशोर्याश्च नृपाज्ञया ॥ भविष्याति महादेवी मो द
४५

[illegible] अर्जुनेन समानीतं गंगावातास्य वेगतः तस्यानित [illegible]
भीष्मत्वं पुनः [illegible] एकादश्यां [illegible] प्रकर्तव्य
त्वाणि तस्माद्दृघ्रदिनावधि सर्वाणि सर्वेलोकाः [illegible] समग्रं कार्तिकव्रतं यत्तस्य भविष्यति ॥ अत [illegible]
भीष्मपंचकसंहिता कार्त [illegible] कार्तिकस्य फलं लभेत् ॥ स्वल्पव्रतापि च पंचगांगेयाय महात्मने ॥ भीष्माय यद्दत्तास्ते [illegible]
दस [illegible] प्रदद्यः पापप्रकृतः ॥ अपुत्रेण प्रकर्तव्यं स
माज [illegible] सप्तेनानेन मंत्रेण तर्पणं सार्ववर्णिकी ॥ व्रतीनं [illegible] वर्षमध्ये सुतं रूपेण ध्रुव च पमेव कर्तव्यं तस्मा
[illegible] तूसकृत्) को भीष्मपंचकं [illegible] हतः शीरवासुरो [illegible]
ष्मस्य पंचका [illegible] मया भीष्मस्य पंचक [illegible] ध्यानुमास्य प्रतापवान् ॥ क्षीरोदधो धो जागृतो [illegible] अतः प्रबोधनं कार्यं मे
[illegible] एकादश्यां ततो [illegible] उत्तिष्ठ मुनिनो धार [illegible] उत्तिष्ठ धर [illegible] वराह
का दंष्ट्रा तु वेष्ठवे ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ गोविंद उत्तिष्ठोत्तिष्ठ वाराह [illegible] त्रैलोक्यं मं
दिक धारक ॥ कूर्मरूपधरोत्तिष्ठ त्रैलोक्यं मंगलं कुरु ॥ उत्तिष्ठ त्रिविक्रम [illegible] मुत्तिष्ठ त्रैं [illegible] दर्पघ्न दिव्यं प्रपद्ये प्रदायक ॥ उत्तिष्ठ दितिपुत्रत्वं त्रैं [illegible]
रक्षक [illegible] उत्तिष्ठ [illegible] क्षीरोदकन्याभ्यो [illegible] समुद्रसनुकं [illegible]
[illegible] पाधीश [illegible] रेणुकापुत्र उत्तिष्ठ [illegible] उत्तिष्ठ रक्षोदकन [illegible] यावासिनू [illegible] उत्तिष्ठ पद्मासन [illegible]
उत्तिष्ठ कंस [illegible] उत्तिष्ठोत्तिष्ठ गोविंद उत्तिष्ठ गरुडध्वज ॥ उत्तिष्ठ कमलाकांत [illegible]
उत्तिष्ठ [illegible] तिव [illegible] संहारकारक ॥ भवा [illegible] उत्तिष्ठोत्तिष्ठ गोविंद [illegible]
[illegible] प्रातःकाले तु वादयेत् ॥ वीणावेणुमृदंगादि गीतनृत्यादिकारयेत् ॥ [illegible] विधिं तस्य नवा [illegible] यथा [illegible]
काले [illegible] कालस्य [illegible]
वेला ॥ [illegible] प्रतिमा [illegible]
Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तुलसी विष्णुरूपे(?)ऽतः ततः स्थापयेद्देवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण उपचारैः षोडशभिः पूजयेत् पुरुषोक्तितः देशकालौ ततः स्मृत्वा गो
शालां पूजयेत् पुण्याहवाचयित्वा च नानाश्चर्य समाचरेत् वेदवाद्यादिनिर्घोषैर्धूपैस्तस्मान्नयेत् तुलस्या निकटे सालग्रा
प्यावानरितादरेः आगच्छ भग [illegible] वन्देवं भवविभ्यामि केशव तुभ्यं दास्यामि तुलसीं सर्वकामप्रदो भव द्विः त्रिवार मर्घ्यं च
पाद्यं विष्टरमेव च ततः [illegible] तनादधिष्टं तं क्षौद्रं कांस्यपात्र [illegible] तं पञ्चपञ्चके [illegible] नामानं वासुदेव
नमोऽस्तु ते तानतो येस्तु कुलाचारा कथ्यावि विष्णुरूपे हरि [illegible] कार्यं सर्वं विधाय वा गोधूली समये प्रस्नो तुलसी केश
वोऽपुनः पृथक् पृथक् ततः कार्यं सम्मुखो मंगलं पठेत् ईवदशेषपापं [illegible] समाचरेत् स्वगोत्र प्रवरानुक्रान्त धात्री पुरु
षादिकं अनादिमध्यो निधन त्रैलोक्य प्रतिपालक [illegible] तुलसी [illegible] पार्वती [illegible] नाम समनि सहि
तां [illegible]
एवं दत्वा तु तुलसीं [illegible] विवाहोत्सवं [illegible] प्रतिवर्षा [illegible] कार्तिके [illegible] इति स० का
[illegible] वाल० ततः स्विष्टकृतं कृत्वा [illegible] आचार्यं [illegible] होम [illegible] चतुर्थो वार्षिके [illegible] मासा
नियमं यस्य यत्कृतं ततः [illegible] विष्णुमर्चयेत् [illegible] दश [illegible] पायसान्नं [illegible] ति [illegible]
नेद [illegible] पूजयेत् [illegible] नैवेद्य [illegible] तां यान्तु [illegible]
[illegible] तुर्थे च रात्रौ द्वादश [illegible] ततो [illegible] यावर्जयेत् तु कृतं भवे
चातुर्मास्ये [illegible] ततः सर्वे समभ्यर्च्य [illegible] दम्पतीभ्यां महे [illegible] भोजनं वापि
[illegible] तुलस्या [illegible] सर्वपापैः प्रमुच्यते [illegible] तथा धात्री फले
[illegible] एकत्र [illegible]
[illegible] ततः [illegible] तुलसी [illegible] ततो विसर्जनं [illegible]

दिकं हरेः वैकुण्ठं गच्छ भगवन् तुलस्या सहितः प्रभो मत्कृतं पूजनं गृह्य संतुष्टो भव सर्वदा गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थाने परमेश्वर यत्र ब्रह्माद
यो देवास्तत्र गच्छ जनार्दन एवं विसर्ज्य देवेशमाचार्याय [illegible] पूर्वम् [illegible] सर्वमेव [illegible] तत्र [illegible] तुलस्युद्वाहने पु
मान् इह लोके परत्रापि विपुलं स यशो लभेत् प्रतिवर्षं तु यः कुर्यात्तुलसीकरपीडनम् [illegible] धनधान्यैः सम्पुक्तो भवति निश्चितम् इति स० का०
एकविं० ॥ वाल० कार्तिकस्य सिते पक्षे चतुर्दश्यां समागमत् [illegible] वैकुण्ठ [illegible] वाराणस्यां [illegible]
[illegible] तेनाहं मम [illegible] सहस्रकं [illegible] अतिभक्त्या पूजां [illegible] शिवं विधाय पूजां [illegible] ततः पद्मैः पूजयतः सहस्रसंख्या
कृत्वा [illegible] आरब्धं पूजनं तेन शिवस्य [illegible] एकं पद्मं [illegible] निपातं चहरेत् [illegible] ततः [illegible] विष्णुः [illegible] कमलं त्व
[illegible] कमलं [illegible] जातो [illegible] नामस्तु [illegible] विचार्य स हरिर्नेत्र [illegible]
जातो विचार्यैवं पुनः पुनः सहस्रपद्मसंकल्पः [illegible] एकोनकमलेन वै [illegible] मंगस्यादानन
[illegible] इति मुनीश्वराः [illegible] मुनीश्वराः नेत्रमेव पद्मसद
[illegible] महादेवः [illegible] ततो महेश्वरः [illegible] वाचह
[illegible] इति निश्चित्य [illegible] जनार्दनः [illegible] लोकपालक [illegible]
महादेवः [illegible] सचराचरे [illegible] जनार्दनं [illegible] विष्णुः त्रैलोक्यरक्षकं [illegible]
[illegible] विचार [illegible] भगवन् [illegible] मयातु
मम [illegible] महेश्वर [illegible] मार्यो [illegible] शिव उ० एतस्य दर्शनं च [illegible] सर्वदैत्य निषूदनं [illegible] भगवन् [illegible]
निवेदितं अनेन सर्वदैत्यानां भगवन् कदनं कुरु एवं [illegible] शिव उ० [illegible] मासे [illegible] कार्ति
[illegible] लिंगं [illegible]
क [illegible] चतुर्दश्यां [illegible] वैकुण्ठस्य चतुर्दशी [illegible]
कमले [illegible] मम प्रिया [illegible]

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तं प्रगा करं व्यासवं [illegible] मि। उपवासादिने कुर्यात् स्नायं कारे तथा र्जनं पश्चात्समार्चनं कार्यमन्यथा निःफलं भवेत्॥ माघा कुहरिरजा
यां रात्रि व्यामाघचतुर्दशी॥ अरुणोदयवेलायां शिवकुंजो समाचरेत्॥ सहस्रकमले विष्णुं रात्रौ यैः पूजितो नरैः॥ पश्चाद्दीशो प्रति तथ्ये शो वन्धु
[illegible] स एव हि॥ सायंस्नात्वार्चयन्नरो विंदुमाधवमर्चयेत्॥ सहस्रनाममिर्वेदेः कमलैः सुमनोहरैः॥ न लोके तपीतातः प्रातः स्नात्वा विश्वेश
नर्चयेत्॥ सहस्रनामभिः पुष्पैः सो वन्धु [illegible] स एव हि॥ स्नात्वा याः [illegible] कां यात्रामनं [illegible] कार्यं ततः स्नात्वा प्रतावेशं समर्च
[illegible] धर्मः प्रकामं [illegible] फलमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा॥ आदौ कार्या वा [illegible] कारायतोन
[illegible] तोदके [illegible] स्नात्वा केदार [illegible] र्चयेत्॥ [illegible] वा विनानां [illegible] संशयः॥ [illegible] नाकर्त्व्यं जलं तत्र यात्रा॥ आ
दौ स्नात्वा सूर्यपुत्र्यां वेणीमाधवमर्चयेत्॥ गंगायां च ततः स्नात्वा संगमेशं प्रपूजयेत्॥ [illegible] तप [illegible] हरिरुद्रं क्रमेण च॥ सर्वे [illegible]
[illegible] सर्वं विघ्नो [illegible] दिने॥ [illegible] विंदुमाधवं विश्वपो॥ [illegible] पूजितं [illegible] विना विनायो हरिप्र
[illegible] कुर्याद्द्दत्स्य [illegible] समं [illegible] दत्त्वा [illegible] पूरा [illegible] तस्मात्सर्वप्रयत्नेन [illegible]
[illegible] यात्रा विवर्जिता॥ [illegible] तिदेवा महेश्वर [illegible]
[illegible] भविष्यति [illegible]
[illegible] वधाध्याय [illegible]
[illegible] भविष्यति [illegible]
[illegible] नरो [illegible] संत्यक्त्वा [illegible] गतो [illegible] देवे [illegible]
[illegible] परित्यज्य [illegible] ततः [illegible] भविष्यति [illegible] ४९
[illegible] नानारोगैश्च पीडिता [illegible] स्वं

नवंति च॥ [illegible] इति स॰ का॰ द्वाविंशो ध्याय॥ [illegible] त्रिपुर [illegible]
[illegible] बालये॥ [illegible] तपस्तमं त्रेलोक्य [illegible]
[illegible] नानादेवांगना देवे [illegible] न क्रोधमोह
[illegible] त्रिलोक्य [illegible] सन्तु [illegible]
[illegible] नाग [illegible] सत्वरं॥ [illegible]
[illegible] त्रिपुरश्च अमरं [illegible] मृत्युनं [illegible] त्रिपुरश्च नमे [illegible] देवता [illegible] निशाचरान् [illegible]
मर्त्याभित्ते [illegible] अवश्यं देहिनां मृत्युः [illegible] त्रिपुरं [illegible] नानादेवाः समायुता [illegible] नाग
नचरोग [illegible] सत्यलोके [illegible] पुनर्लब्ध्वा वरं [illegible] नानादेवाः [illegible]
[illegible] अस्माद्विरोधिनो देवाधत्याः सर्व एव हि॥ [illegible] देवतानो [illegible]
[illegible] शिरसि [illegible] देवालयं [illegible] निवेदित [illegible] सर्व [illegible]
[illegible] इति श्रुत्वा वचस्तेषां
वा॥ त्रिपुरं च [illegible] भविष्यति॥ [illegible] देवस्य
[illegible] सहस्र [illegible] एकं भास्करमुत्सृज्य सर्वे देवाः सदा [illegible] च [illegible] देवस्य
[illegible] सर्व एव हि॥ [illegible] ततो [illegible] कदाचि
[illegible] नारद [illegible] जय [illegible] नारद [illegible] एव [illegible]
[illegible] सर्वे [illegible] नारद [illegible] उवाच [illegible] विश्वकर्मन् [illegible] वि
[illegible] विश्वकर्मा [illegible] स्वर्गं च
[illegible] गमिष्यति॥ इति [illegible] चारी महाबलः [illegible]
[illegible] स्वेच्छा [illegible]
[illegible] नारद [illegible]

Indira Gandhi National Centre for the Arts

सर्वलोकाउपद्रुताः तदा देवान् समागत्य नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ पराक्रमास्तु किं कृधि [illegible] तेनैव कगतास्ति धीः ॥ विचारयंतु भो देवा वधाय
त्रिपुरस्य च इत्थं मुनिवचः श्रुत्वा सलज्जो भूदधोमुखः ॥ पुनः सर्व नारदः प्राह ब्रह्मा गोपहरा व्रज ॥ तत उत्थाय देवेंद्रो गूढो देवगणैः सह । नारदे
न समायुक्तः सत्यलोकं जगाम सः ॥ तत्रापश्यत्स धातारमुवाच कृतांजलिः ॥ वचः ॥ इंद्र उ० धातरस्मत्कृते मोस्ति हननीयास्त्वया वयं ॥ नासौ ग्रसं स्थि
ताः प्राणाः त्रिपुरस्य च शासनात् ॥ इतींद्रस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मासौ मुनीश्वरैः ॥ मुक्तो वैकुंठमगमद्यत्रास्ते मधुसूदनः ॥ तत्र गत्वा महाविष्णुं प्र
णिपत्य स्थिताः सुराः ॥ अनुग्रहीता दृक्पाता तेन ब्रह्मा वाक्यमब्रवीत् ॥ ब्र० भो भगवन् देवदेवेश देवापत्ति विनाशक । त्रिपुरासुर निर्दग्धान् किं देवा
न् समुपेक्षसे । विष्णुरु० त्वयैव नाशितं ब्रह्मन् दत्वा नानाविधान् वराः ॥ देवादिभ्यः कथं तस्य मृत्युः संभाव्यतेधुना ॥ न भासते विचारो मितस्यान्त
ध्योः सुरेश्वराः ॥ अस्ति कश्चिद्यदोपायः विचार्य करवाम्यहं ॥ इति श्रुत्वा वचो विष्णोः सर्वे उध्यातु [illegible] यद्भुतो चुर्वर्ता ॥ किं चेन्नारदो वाक्यमब्र
वीत् ॥ नारद उ० कुर्वंतु सर्वे दमादेशा उपायः कथ्यते मया । एकादिवस [illegible] नंदे दानमानुषः ॥ नरो भक्तो नैव दैत्यो न च नोन पिशाचकः ॥ ना
सौ पुमान्न च स्त्रीसौ न जटीलं च पंडितः ॥ नास्य माता न वामा तातं न भ्राता भगिनी न च । तथैव तस्य संतानं सपुरं मारयेत् [illegible] ॥ ब्रह्मो० एतादृशः
पुरुषो सत्यं वा लोके [illegible] वा ॥ इति ब्रह्मवचः श्रुत्वा प्रोवाच [illegible] ॥ विष्णु उ० अहं [illegible] महादेवो [illegible] ॥ ब्रह्मन् कथं वि
स्मितोसौ सनातनः [illegible] कदिष्यति । रक्षकः सर्वदेवानां शंकरः शरणं यमुः ॥ देवदेव महादेव दुष्टदैत्य निबर्हण ॥ त्वामेव शरणं प्राप्ताः त्रिपुरे
ण प्रपीडिताः ॥ शिव उ० प्रसन्नस्य यावदो [illegible] उन्मत्तो सौ भव [illegible] ॥ प्रददामि वरं कस्मात् मनर्मीरयसे कुतः ॥ मदीयं नाशितो येन कस्मात् [illegible]
मया सुराः ॥ इति रुद्रवचः श्रुत्वा हताशास्ते सुरास्तदा । विस्मयं [illegible] विष्णुर्वचनमब्रवीत् । विष्णुरु० त्वया प्रतिपा [illegible] कानां पाल
नाय सदाशिव । स्रष्टा त्वं सर्वभावानां [illegible] देवता ॥ मया नानाविधं दुःखं क्रियते तु सदाशिव । एतद्दुःखं मया शक्यमपनेतुं यतो नहि ।
अतस्त्वां याचयाम्यद्य देवानुद्धर्तुं मोचय । शिव उ० नव वाक्यं करिष्यामि सांप्रतं [illegible] नास्ति मे हरे । मम अपराध सहि [illegible] निष्प्य । मिदान
वं । विष्णु० सामग्र्यहं करिष्यामि संग्रामार्थं सदाशिव । करिष्यति वधं दैत्यः शंभोरन्यायमेव सः ॥ इति विष्णुवचः श्रुत्वा हाकारमिति चाब्रुव
न् ॥ यत्रागतोश्य सो स्माकं भ्रूण्यया त्रिपुरासुरः ॥ न विलंबो भवेत्कार्ये किमिदानीं विधीयतां ॥ सुरान् म्लानमुखान् दृष्ट्वा नारदो वाक्यमब्रवी
त् ॥ नारद उ० सामग्री क्रियतां शीघ्रमायाति त्रिपुरासुरः ॥ विष्णु पला [illegible] तात्वा धरणी सांति को कपट ॥ शिव उ० मया न नाशितो यस्य ४८

कथं स्थास्यति मत्स्थले योद्धुं तदा वश्यमेव मया मायासर्वेदुर्मता ॥ इति रुद्रवचः श्रुत्वा समाश्वस्तास्तदेवताः ॥ सामग्री विष्णुरकरोत् [illegible] प्रसन्न
धूर्जटेः ॥ बाणाः स्वयं ब्रह्मा वा [illegible] शल्यं वसुवहः । [illegible] पुरुषो [illegible] सेनाकं च धनुर्धनुः ॥ स्यंदनं धरणी जाता वेदा जाता हयोत्तमाः ॥ विधा
ता सारथिर्जातः पताका चाभवाकरः ॥ आतपत्रं च चंद्रोभूत् [illegible] पदातयः ॥ ततो वेगात् समुत्पत्य नारदस्त्रिपु [illegible] ययौ ॥ दृष्ट्वा नारदमायांतं सत्का
रेण च यद्धतं ॥ मुने पुरातिपश्यत्वं अजेया त्रिसुरासुरैः ॥ त्रैलोक्ये चाधुना यातं [illegible] मम ॥ इति तस्य वचः [illegible] ललाटं कुद्दयन्
मुहुः ॥ तस्मा मासीद्रुसस्वेतत्र लोकपा सुरोत्तमः ॥ त्रिपुर उ० किमर्थमीदृशी चेष्टा मुचा घरता त्वया ॥ मत्प्राप्य सम भाग्यश्च [illegible] कश्चिल्लि
मघता ॥ कैलासे नु गतश्चाहं देवे त्वं द्रष्टुं वैभवं । महेश्वरस्य किं वाच्यं तल्लक्षांश [illegible] ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा नारदस्त विदापितः ॥ गत्वा त्या
दैत्यसंघातः कैलासं त्रिपुरायौ ॥ तत्र देवैर्महायुद्धं जातं तत्र दिनत्रयं ॥ पश्चाद्धरेण निहतः त्रिपुरश्चैकबाणतः ॥ कार्तिक्यां पौर्णमास्यां तु सर्वे दे
वाः प्रतुष्टुवुः ॥ तस्मिन् दिने सर्वदेवैर्दीपोद्गमोत्सवाय च ॥ सर्वेषेव प्रदेयोस्यां दीपः [illegible] हरतुष्टये ॥ विंशति सप्तशतं सहितादीपवर्तिपाः ददन्
दीपं पौर्णमास्यां सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ पौर्णमास्यां तु संध्यायां कर्तव्यस्त्रिपुरोत्सवः ॥ दद्यादनेन मंत्रेण प्रदीपाश्च सुरालये ॥ कीटाः पतंगा म
शकाश्च वृक्षा जले स्थले ये विचरंति जीवाः ॥ दृष्ट्वा प्रदीपं न च जन्मभागिनो भवंति नित्यं श्वपचा हि विप्राः ॥ कार्तिक्यां तु वृषोत्सर्गं कृत्वा नक्तं समा
चरेत् ॥ शैवं पदमवाप्नोति शिवव्रतमिदं स्मृतं ॥ कार्तिकस्मात् पौर्णिमायां त्रिपुरस्य महोत्सवः ॥ इति स० का० त्रयोदि [illegible] वा [illegible] अथोर्ज व्रतिनः
सम्यगुद्यापनमथोच्यते ॥ सति उद्यापने सांगं व्रतं भवति निश्चितं ॥ ऊर्जे शुक्लचतुर्दश्यां कुर्यादुद्यापनं व्रती ॥ तुलस्या उपविष्टाकु कुर्यान्मंट
पिकां शुभां ॥ तुलसीमूले देवान्नु सर्वतोभद्रमेव च ॥ तिर्यगूर्ध्वगता रेखाः नवविंशति संतिकाः ॥ खंडे द्वित्रिपदः कोणोष्टं खलापंचभिः पदैः
एकादशपदावापी भद्रं तु नवभिः पदैः ॥ चतुर्विंशत्पदा वापी परिधिर्विंशतिः स्मृता ॥ मध्ये षोडशभिः कोष्ठैः पद्ममष्टदलं स्मृतं ॥ खंडे द्वादि
दसंख्याता वापी विश्वे नवतिकाः ॥ चतस्रः [illegible] ॥ वल्यष्टकं नीलरूपं पीतं [illegible] परिधिर्भवेत् ॥ कमलं पंचरंगं तु
यथाशोभं तु धौलि [illegible] पंचरत्नसमन्वितं ॥ पूजयेत्तत्र देवेशं सोवर्णं गुरुवेन तु ॥ रात्रौ जागरणं कुर्यान्नित
वाद्यादि मंगलैः ॥ ततश्च पौर्णमास्यां वै सपत्नीकान् द्विजोत्तमान् ॥ त्रिंशन्मितान् अथैकं वा स्वशक्त्या ॥ वा नमत्रयेत् अतो [illegible] ॥ तांबूलं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

होमयेत्तिलपायसं।ततोगांकपिलांदद्यात्पूजयेद्विधिवद्गुरुं।परान्नपौर्णमास्यन्तमात्रायांपुष्करस्यतु।एवंतुयापनंकृत्वासम्यक्
व्रतफलंभवेत्।वरान्दत्त्वाययतोविष्णुःमत्स्यरूपोभवत्ततः।तस्यांदत्तंकृतंजप्तंतदक्षय्यफलंस्मृतं।कार्त्ति [illegible] रा।पौर्णमास्यांतुविष्णुतो
जयेन्नरः।प्रदोषसमयेराजन्नन्नदरिद्रमाप्नुयात्।कार्त्तिक्यांकृत्तिकायोगेयःकुर्यात्स्वामिदर्शनं।सप्तजन्मभवेद्विप्रोधनाढ्योवेद
पारगः।एतानिकार्त्तिकमासिनरःकुर्याद्व्रतानिचाइहलोकेशरीरेसक्लेशापित्वाफलंलभेत्।सनन्दकुंडेऽथतैर्नैमिषारण्यवासिभिः।विप्रै
रुदाहृतं।भास्करस्यमुखाच्छ्रुत्वाततस्तान्नमिवाद्यच।ययुःसूर्यस्यनिकटंगायंतोभास्करस्तुतिं।इत्येतत्सर्वमाख्यातंकार्त्तिकस्यव्र
तंमया।यत्कृत्वासर्वपापेभ्योमुक्तोभवतितत्क्षणात्।अतःपरंकिंवक्ष्यामितद्ब्रूहिश्रेयसत्वरं॥ ॥इतिस्कं [illegible] कुमारसंहितायांकार्त्तिक
कार्त्तिकव्रतोद्यापनविधिर्नामचतुर्विंशोऽध्यायः॥श्रीरामार्पणमस्तु॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts